

Usmena književnost i običaji makarskog primorja

Jurišić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:769337>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Mia Jurišić

**Usmena književnost i običaji Makarskog
primorja**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Mia Jurišić

Matični broj: 19690

Usmena književnost i običaji Makarskog primorja

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Filozofija

Mentor: prof. dr. sc. Estela Banov

Rijeka, rujan 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ I POVIJESNI KONTEKST MAKARSKOG PRIMORJA.....	3
3. SVAKODNEVNI ŽIVOT I OBIČAJI MAKARSKOG PRIMORJA.....	6
3.1. MAKARSKA NARODNA NOŠNJA.....	6
3.2. IZGLED DALMATINSKE KUĆE.....	10
3.3. OBIČAJI VEZANI UZ ROĐENJE DJETETA.....	12
3.4. OBIČAJI VEZANI UZ VJENČANJE.....	13
3.5. OBIČAJI I VJEROVANJA VEZANA UZ SMRT.....	17
3.6. BOŽIČNI OBIČAJI.....	18
3.7. ČUVARI ISUSOVA GROBA.....	19
3.8. STARE IGRE MAKARSKOG PRIMORJA.....	20
4. USMENO STVARALAŠTVO MAKARSKOG PRIMORJA.....	27
4.1. LIRSKE USMENE PJESME.....	27
4.1.1. KOLENDARSKJE PJESME.....	34
4.1.2. MOLITVE.....	38
4.2. EPSKE USMENE PJESME U MAKARSKOM PRIMORJU.....	41
4.3. USMENE PRIČE IZ MAKARSKOG PRIMORJA.....	46
4.3.1. PRIPOVIJETKE.....	48
4.3.2. PREDAJE.....	49
4.3.3. LEGENDE.....	60
5. ZAKLJUČAK.....	64
6. SAŽETAK.....	68
7. KLJUČNE RIJEČI.....	69
8. LITERATURA:.....	70
9. PRILOZI.....	73

1. UVOD

Makarsko primorje nalazi se u južnom dijelu srednje Dalmacije te zauzima prostor od Vrulje na zapadu do Baćine na istoku. Ovo područje nalazi se u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a središte mu je grad Makarska. Makarsko primorje danas obuhvaća šest administrativnih općina: Brela, Baška Voda, grad Makarska, Tučepi, Podgora te Gradac. Naselja Makarskog primorja smještena su na padinama planine Biokovo i uz obalni pojas Jadranskog mora.

Život stanovništva Makarskog primorja od davnina je bio usmjeren na obradu zemlje, poljoprivredu, uzgoj stoke te ribarstvo. Usmena književnost ovog kraja stvarala se i prenosila svakodnevno i bila prisutna u svim elementima života - od jutarnje molitve, preko pjesme i priča za vrijeme ispaše stoke na livadama i pašnjacima Biokova, do toplih večeri uz ognjište gdje su djeca slušala kazivanja od svojih starijih ukućana.

Usmene predaje, koje svjedoče o prošlim vremenima, načinu života i običajima, očuvale su se u Makarskom primorju prenošenjem s koljena na koljeno te čine dio tradicije i folklorne baštine ovog kraja. Za vrijeme ilirskog pokreta u devetnaestom stoljeću usmeno stvaralaštvo prikupljalo se diljem Hrvatske. Kao sakupljači narodnog stvaralaštva u ovom kraju istakli su se fra Andrija Kačić Miošić, don Mihovil Pavlinović te Stjepan Banović.

Osim usmenog stvaralaštva, tema ovog rada su običaji Makarskog primorja. Proučavanjem običaja određenog kraja mnogo saznajemo o načinu života, svakodnevnici i životnim prilikama određenog vremena. Neki običaji očuvali su se iz davne prošlosti, neki su se promijenili i ostali u modificiranom obliku, dok su neki potpuno nestali. Običaji su se u Makarskom primorju, baš kao i usmene predaje, prenosili s koljena na koljeno i njegovali najprije u obiteljskim zajednicama, a onda i u društvenoj sredini.

Kazivanja koje sam prikazala u ovom radu zabilježena su od stanovnika Makarskog primorja koji su te usmene priče i pjesme slušali u djetinjstvu i mladosti od svojih starijih ukućana te ih po sjećanju prenosili na mlađe generacije. Rad je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu rada bit će riječ o svakodnevnim običajima stanovnika Makarskog primorja poput običaja vezanih uz rođenje djeteta, vjenčanje, smrt i blagdane. Osim toga prikazat ću opis makarske narodne nošnje, stare igre te izgled tradicionalnih dalmatinskih kuća. U drugom dijelu rada prikazat ću usmeno stvaralaštvo ovog kraja koje se dijeli na usmenoknjiževnu poeziju i usmenoknjiževnu prozu. Usmenoknjiževna poezija dijeli se na lirske usmene pjesme i epske usmene pjesme, a usmenoknjiževna proza u ovom radu podijeljena je na pripovijetke, predaje i legende.

2. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ I POVIJESNI KONTEKST MAKARSKOG PRIMORJA

Makarsko primorje nalazi se u južnom dijelu srednje Dalmacije, a proteže se od Vrulje na zapadu do Baćine na istoku te je od unutrašnjosti odvojeno planinskim masivima Biokovom i Rilićem. Mjesta Makarskog primorja smjestila su se na južnim padinama Biokova i uz samu obalu Jadranskog mora. Zbog svog geografskog položaja ovaj prostor pogodovao je naseljavanju stanovništva već od prapovijesnih vremena.

Arheološki nalazi svjedoče činjenici da je ovo područje bilo naseljeno već u antičko doba. Tadašnja naselja bila su u blizini mora, na mjestu današnjih Drašnica, Zaostroga i Graca. O razdoblju 11. i 13. st. danas svjedoče dobro očuvane predromaničke crkve u Podaci, Tučepima i Igranima. Iz tog vremena postoje sačuvani stećci te nadgrobne ploče, kao na primjer *Stećak iz Krvavice* i *Reljef plesača iz Zaostroga*. *Stećak iz Krvavice* stajao je u polju u Krvavici, a pri gradnji Jadranske magistrale premješten je u dvorište Franjevačkog samostana u Makarskoj. Prikazuje tri žene i jednog muškarca koji plešu kolo držeći se za ruke. *Reljef plesača iz Zaostroga* prikazuje dva muška lika, a razlikuju se po tome što je jedan odjeven u vojničku odjeću i svira frulu, a drugi pleše u svakodnevnoj odjeći.¹

¹ Ana Kunac. *Stare igre u Makarskoj i Primorju*. Makarska: Gradski muzej Makarska 2007., 23.

Slika 1. Stećak iz Krvavice²

Slika 2. Reljef plesača iz Zostroga³

O Stećku iz Krvavice zabilježila sam:

To je bilo kad smo mi došli iz Afrike, malo poslin se to stvorilo. Ko je to donio, je li tu bilo grobova, nije li... ne znan. Mi smo kraj toga stalno prolazili i posmatrali, a znaš kako je bilo, manje nego ovi stol, ovako ko stol i visine tako , od isklesanog velikog kamena i sve četiri strane sve je to bilo isklesano. Bile su isklesane glava, trup, noge i ruke i onda su se držale tri ženske sa suknjicama , a muški je bio u sredini čini mi se i polumjesec i zvijezde. To je ono di se sad nasipa zemlja, ono kad idemo put svetog Nikole, prema Krvavici. Tu je stalo godinama i onda kad se počela magistrala gradit, onda su došli fratri i to su odnili tamo u muzej svoj i opisali da je to u Krvavici nađeno. Mi smo se pitali odakle to tu, ko je to donio. Stalno smo gledali i obilazili, kako je to uklesano kako je to lipo izrađeno i zanimljivo.⁴

Makarsko primorje kroz povijest je bilo pod vlašću hrvatsko-ugarskih, bosansko-hercegovačkih i turskih vladara te Mletačke Republike pa se u

² A. Kunac. *Stare igre u Makarskoj i Primorju*. Makarska: Gradski muzej Makarska, 2007., 23.

³ Isto

⁴ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

svakodnevnom životu i običajima stanovnika ovog područja prepoznaju i utjecaji naroda koji su vladali.

Danas prostor Primorja obuhvaća šest administrativnih općina: Brela (Gornja Brela i Donja Brela), Baška Voda (Bast, Baška Voda, Krvavica, Promajna), grad Makarska (Makarska i Veliko Brdo), Tučepi (Tučepi), Podgora (Drašnice, Gornje Igrane, Igrane, Podgora, Živogošće) te Gradac (Brist, Drvenik, Gradac, Podaca, Zaostrog). Poznata je i podjela na Gornje i Donje Makarsko primorje. Donje obuhvaća dio od Vrulje do Makarske, a Gornje od Makarske do Baćina. Tijekom povijesti primorska mjesta bila su ruralne sredine za razliku od urbanog središta, grada Makarske. Karlo Jurišić navodi kako se ime glavnog grada prvi put se spominje u obliku Muccurum 533. godine, dok se imena ostalih naselja spominju nešto kasnije: Biston za Bast 670. godine, a u 10. stoljeću Berullia za Brela, Ostrok za Ostrog, Labinetza za Gradac.⁵

Stanovništvo Makarskog primorja bavilo se poljodjelstvom, trgovinom, uzgojem stoke, ribarstvom te uzgojem kulturnog bilja. Upravo zbog svog geografskog smještaja Makarsko primorje godinama je bilo na razmeđi utjecaja kontinenta i Mediterana. Ispreplitanje jadranskih i dinarskih elemenata vidljivo je u načinu života, odijevanja, svakodnevnim običajima i strukturi stanovništva. Na južnim padinama Biokova nalaze se mnogi izvori vode pa su se naselja formirala upravo oko izvora i potoka. Vodu je narod koristio kako za piće tako i za pogon mlinova. Stanovnici su pomno birali mjesta koja su naseljavali. Kao što je navedeno, važnu ulogu u odabiru imali su izvori vode, zaštita od vjetra i neprijatelja, blizina plodnog zemljišta te pogled na more. Niz zaseoka raštrkan je po padinama Biokova, a nazivaju se po prezimenu njegovih stanovnika.

⁵ Karlo Jurišić. „Nazivi naselja Makarskog primorja”, *Makarski zbornik* (1970): 83-103.

3. SVAKODNEVNI ŽIVOT I OBIČAJI MAKARSKOG PRIMORJA

Običaje možemo odrediti kao način života ili načine ponašanja koji su se ustalili u određenoj društvenoj zajednici i koji se prenose s generacije na generaciju. Oni nastaju dugogodišnjom tradicijom, iskustvom i navikama te se s vremenom mogu modificirati ili čak potpuno nestati. Kako se običaji ne bi izgubili, važno ih je održavati i prenositi na mlađe generacije. Proučavanjem literature i na osnovi kazivanja kazivača možemo mnogo toga saznati o nekadašnjim životnim prilikama, običajima i vjerovanjima. Neki običaji zadržali su se i do danas, a neki su zaboravljeni i izgubljeni u prošlosti. U nastavku rada bit će riječ o makarskoj narodnoj nošnji, izgledu dalmatinske kuće te običajima vezanim uz rođenje djeteta, sklapanje braka, smrt i običajima za Božić i Uskrs.

3.1. MAKARSKA NARODNA NOŠNJA

Muška i ženska narodna nošnja održala se u upotrebi do početka dvadesetog stoljeća. Po svojim karakteristikama pripada jadranskom i dinarskom tipu odijevanja te se odlikuje karakteristikama kasnosrednjovjekovnog ruha. Tatjana Gareljić u članku *Narodna nošnja Makarskog primorja* naglašava kako na ovom području nije sačuvan gotovo nijedan komplet muškog ili ženskog ruha, a detaljniji opis nošnje moguće je napraviti jedino na osnovi materijalnog inventara s prijelaza devetnaestog u dvadeseto stoljeće.

Ženska narodna nošnja Makarskog primorja napravljena je od skupih, raznobojnih i kvalitetnih materijala. Po vrsti odjevnih predmeta, nazivlju, materijalima i načinu ukrašavanja pripada jadranskom tipu tradicijskog načina odijevanja. Makarsko primorje kroz povijest je bilo u dodiru s različitim narodima koji su utjecali na sve elemente svakodnevnog života pa tako i na način

odijevanja. Ženska narodna nošnja sastojala se od šotana (podsuknje), rukava (košulje), modrine (suknje), traverse (pregače), jaketice na oplećak i tkanice (tkanog pojasa). Prilikom odijevanja prva je na redu bila šotana ili podsuknja koja se sastojala od prsluka bez rukava i nabranog krila. Šotana je bila dužine do gležnja, a nabrano krilo se u donjem dijelu širilo. Materijal od kojeg se ovaj dio nošnje šivao ovisio je o godišnjem dobu. Tako se za toplija vremena šotana šivala od bijelog platna, a za hladnija od debljeg flanela. Rezana je u predjelu ispod grudi, a u donjem dijelu bila je raskošno nabrana. Nakon podsuknje odijevala se bijela platnena košulja sa širokim nabranim rukavima koji su bili stegnuti na zapešću te završavali volanima pa su ostavljali raskošno napuhani dojam. Upravo su rukavi najupečatljiviji dio cijele košulje pa se čitav odjevni predmet zato i naziva samo *rukavi*. Modrina se odijevala kao glavno gornje ruho preko platnene košulje, a šivala se od debljeg sukna. Naziv joj potječe od modre boje u koju se bojala, *tangala*. U drugoj varijanti šivala se od laganog pamučnog platna koji se nazivao *vuštan*. Žene su sudjelovale u procesu izrade svojih modrina od samog početka, tj. od pripremanja i bojanja vunje, preko tkanja na tkalačkim stanovima do krojenja i šivanja. Jedna od glavnih značajki makarske nošnje je kontrast modre boje sukne i bijele boje košulje. Donji dio modrine krasila je crvena vrpca kod djevojaka, a kod starijih žena vrpca tamnije boje. Jaketica na oplećak pripada gornjem odjevnom ruhu koje se nosilo povrh osnovne odjeće. Ovaj tip odjeće podređen je osnovnom ruhu (krojem, bojom i materijalom). Izrađivala se od finog sukna, u modroj ili crnoj boji te je bila dužine do struka. Preko modrine, vuštana ili jaketice nosila se tkanica, tj. vuneni pojas živih boja. Kao dodatni rekviziti uz ruho nosile su se ukrasne kopče, ogrlice i naušnice.⁶

U narodu su zabilježeni stihovi koji govore o odijevanju u Makarskom primorju.

Kud god idiju, sve se po dvi vode;

⁶ Tatijana Gareljić. „Narodna nošnja Makarskog primorja“ *Makarsko primorje* 4, Makarska, (1999): 93-131.

*Suknje nose modre i zelene,
 A fuštane bile bumbažine
 Maramice, a i obrušice,
 I oprege riza zadarskoga
 A bičvice štama mletačkoga,
 Nestvenice kroja sarajnskoga.⁷*

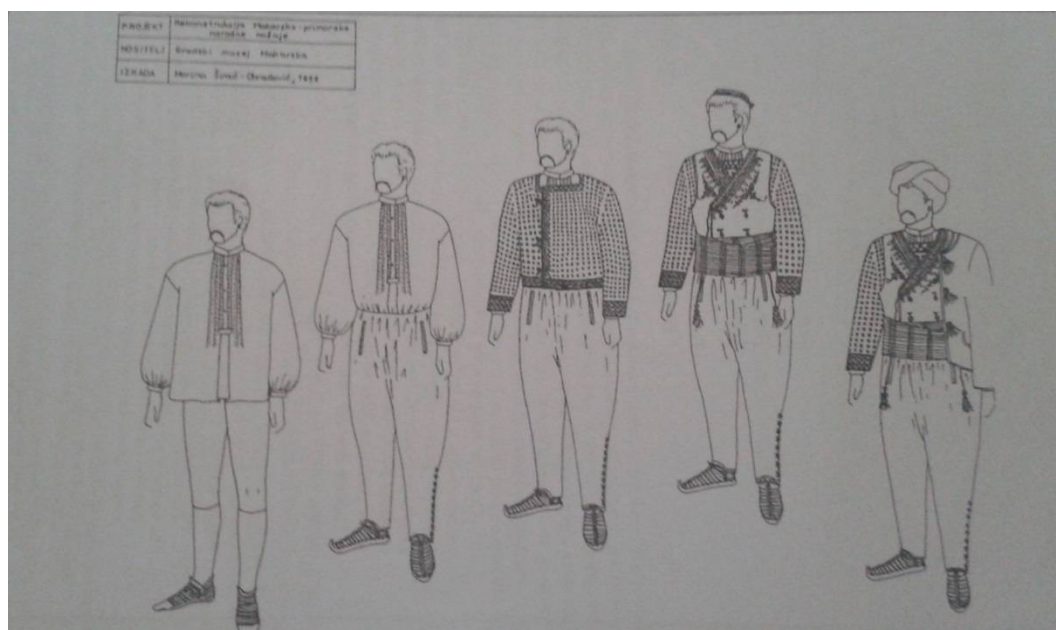
Slika 3. Način i redoslijed oblačenja ženske svečane nošnje⁸

Muška narodna nošnja sastojala se od košulje, gornjeg odjevnog ruha u koje spadaju guća (pletene jakne), krožet (prsluk) i kumparan (kratki kaput) te donjeg odjevnog ruha u koje spadaju gaće (hlače). Muška nošnja odlikuje se elementima dinarskog tipa odijevanja. Najprije se preko glave odijevala bijela platnena košulja koja je imala stisnute rukave na zapešću. Košulja se nije

⁷ Petar Kaer. *Makarska i primorje*. Makarska: Matica hrvatska 1996, 137.

⁸ T. Gareljčić. „Narodna nošnja Makarskog primorja“ *Makarsko primorje* 4, Makarska, (1999): 93-131.

odlikovala mnoštvom ukrasa, jedino je na vratnom izrezu bila prišivena *ošva* - uspravna platnena pruga. Povrh košulje odijevali su se elementi gornjeg odjevnog ruha (guća, krožet, kumparan), a ovisili su o vremenskim prilikama i značaju prigode. Pletena sukna jakna nazivala se *guća*, a nosila se u svečanim prilikama u hladnijim danima. Krožet je bio ukrašeni prsluk bez rukava od finog modrog sukna. Prsluk je bio dužine do bokova, a prednjicu su krasili filigramski botuni. Smeđi kratki kaput s rukavima nazivao se kumparan. Krasio ga je obrub od crvenog sukna, a u svečanim prigodama nosio se preko jednog ramena. Hlače su krojene od dva dijela, a u struku ih je povezivala vrpca. Hlače su bile od modrog sukna, dužine do gležnja, a karakterizirao ih je širi gornji dio te uže nogavice. Ukrašavale su se oko džepova, po rubovima do koljena i oko skupljenih nogavica. Muškarci su od dodatne opreme uz ruho nosili pojas od snopa vunениh uzica ili običnog konopa te u svečanim prigodama kvadratni rubac preko desnog ramena čije bi krajeve vezivali na lijevom boku.⁹

Slika 4. Način i redosljed oblačenja muške narodne nošnje¹⁰

⁹ T. Gareljčić, „Narodna nošnja Makarskog primorja“ *Makarsko primorje* 4, Makarska, (1999): 93-131.

¹⁰ Isto.

3. 2. IZGLLED DALMATINSKE KUĆE

Dalmatinske kuće građene su često na kosom terenu, priljubljene jedna uz drugu ili jednom stranom uz stijenu. Pri odabiru terena za gradnju stambene kuće stanovnici su u obzir uzimali vremenske neprilike poput jakog vjetera i tomu prilagođavali gradnju. Krovovi kuća posebno su učvršćeni kako bi što bolje podnosili jaku buru. "U zaselcima su kuće međusobno zbijene u sklopove ili u nizove, a ima primjera kad zatvaraju zajedničko dvorište, što ih narod naziva dvori ili avlije (Jurišića dvori u Baškoj Vodi ili Zelića Avlije u Brelima.)"¹¹ Kuće su građene od kamena koji se slagao u nepravilne redove. Ulaz kuće najčešće se nalazi na zapadu, a u prizemlju se nalazi konoba koja služi za spremanje dobara poput vina ili ulja. U potkrovlje se dolazi vanjskim kamenim stubištem koje vodi do solara. Prostor ispod solara služio je kao spremište za alat ili u nekim slučajevima i kokošinjac.

*Stara kuća u dvoru u Baškoj Vodi imala je doli konobu. Doli bi bilo ulje, vino i drva za zimu. Onda na prvome katu bila je jedna soba i male drvene skale za potkrovlje. Gori je bio komin i mali tavan i jedna, vako, šrinja u čošku od babe šta je donila u doti i prozor doli. Na gornjemu prozoru je bio oni lavandin šta je na kamenici. Kad bi gori prali suđe onda je njima doli u ulicu padala voda. U dvoru je bio jedan kanal šta je iša strmo niz put. A strmo i uzbrdo su bile same staje.*¹²

Stara kuća u Bastu je bila kamena mala kuća ali je imala stepenice i solar. Znači, doli je bila konoba, u kojoj se u jednoj strani držalo vino, uje i trava za konja, ovcu i koze, a druga je strana konobe bila prizemno za tor. U jednom bi bila konj, u drugom ovce, trećen koze i svak je ima oni svoj torić

¹¹ Dinka Alupović- Gjeldum. „O nekim osobitostima tradicijskoga graditeljstva Makarskog primorja.“ *Ethnologica Dalmatica* 1 (1992): 151-160.

¹² Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (kolovoz 2015.)

unutra. Gori su išle stepenice, samo nismo nikad imali onu ogradu na solaru, zvala se balatura nego je bio onako ravan. Prva vrata su bila za u veliku staru kužinu, dimjanicu. Tuten je bio komin i tu smo kuvali, a one su komuštre odozgara visile. Onda smo imali tronožac pa se na njemu kuvalo i sirio sir. U čošku je bia žrvanj di smo mlili kukuruz i pšenicu. Nije ti bilo kupit brašna. Ako si odio na Zadvarje odnio nešto prodat, kupio bi malo žita i onda si tute mlia. Druga vrata su bila za u sobu za spavanje. Stvarno nan je bia lipi tavan. Bio je peršona i po krevet, tu su mater i ćaća spavali, a mi smo dvi imale manji željezni krevet, a kad se Davor rodija, dobia je i on treći krevet. Onda je odma gori krov i ploče i to ti je to.¹³

U 19. stoljeću dolazi do promjena u gradnji i smještaju kuća pa pročelje kuće dolazi na južnu stranu i stambeni prostor dobiva najviše svjetlosti. Objekti se i dalje grade od kamena, ali primjećuju se veće pravilnosti u procesu zidanja (pravilni vodoravni redovi i preciznija obrada okvira otvora). Osim vanjskog izgleda, dolazi do promjena i u unutrašnjosti stambenog prostora. Prizemni dio kuće ostaje konoba, kat služi za stanovanje, ali dobiva hodnik – portiku iz kojeg se ulazi u sobe na lijevoj i desnoj strani.¹⁴

Stara kuća u Krvavici imala je prizemlje i kat. Krov je bio od kupa, kanalica. U prizemlju su bila dvoja vrata i dva prozora, a na katu četiri prozora sa lica, a s istočne strana nije imala ništa, a zapadna je imala prozor jedan. Okolo smo ulazili za gore. Gori su bila ulazna vrata, četiri sobe i hodnik veliki. Na sredini je bio veliki hodnik i sa svake strane hodnika po dvi sobe. Doli je bila kužina i konoba i tu se pravilo vino i čuvalo ulje. Doli je bila čak i jedna mala sobica di su mi ćaća i mater spavali. Mi smo spavali gori na katu. Imali smo dvi dvokrevetne i dvi trokrevetne sobe. Hodnik nan je bio ko dnevni boravak, imali

¹³Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (kolovoz 2015.)

¹⁴D. Alupović- Gjeldum. „O nekim osobitostima tradicijskoga graditeljstva Makarskog primorja.“ *Ethnologica Dalmatica* 1 (1992): 151-160.

smo veliki stol i tu smo jeli i tu smo boravili. Malo gori više je bila kužina sa kominom i sa komoštrima i tu se dimilo i sušilo meso. Imali smo jednu škanciju za pijate, čikare i to je to. U škafetu od stola su stale kašike i pinjuri. Imali smo još jedan ka dugi banak od dvreta, to je bila ka škrinja, kojem se diza poklopac i unutra su stale namirnice - ono šta si ima, brašno, riža, kruh, a na tomu se i sidilo. Ispod skala kad se ide na šufit imali smo još jednu spremu u koju bi ćaća stavio stolice i tu smo držali čaše i čikarice za kavu. Skale za na šufit su bile drvene.¹⁵

3.3. OBIČAJI VEZANI UZ ROĐENJE DJETETA

U čovjekovu životu obitelj ima jednu od najvažnijih uloga jer je osnova svih društvenih vrijednosti. Svaki bračni par priželjkuje potomke te produljivanje obiteljske loze i obiteljske tradicije. Prema pučkom vjerovanju, prije samog stupanja u brak, vršile su se mnoge radnje koje su trebale osigurati plodnost mladenaca, poput posipanja mladenaca rižom i žitom te bacanje oraha, badema i žita pred mladenku. U Makarskom primorju, u novije vrijeme, zabilježen je običaj posjećivanja gospinog svetišta u Vepricu. Mladenci i svatovi nakon vjenčanja odlaze u Vepric nastojeći osigurati sretan i plodan brak. U narodu se držalo da je brak bez djece nesretan i uvijek se okrivljavalo ženu, koju se nazivalo *šćirka*. Takve nesretnice pokušavale su svoj problem riješiti molitvama, zavjetima i pučkim ljekarijama. Najčešće su se molile sv. Ani i bosonoge su odlazile na zavjet do crkvice sv. Ane u Vrgorcu. Nestrpljivi roditelji najčešće su priželjkivali prvo muško dijete, a o spolu djeteta su nagađali po obliku ženinog trbuha. Govorilo se da ako ženin trbuh ide u širinu dijete će biti muško, a ako stoji visoko onda će biti žensko. Trudnicu se uvažavalo i udovoljavalo se njenim željama za hranom, ali nije bila pošteđena kućanskih

¹⁵ Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

poslova. Dječja oprema bila je skromna. U početku se dijete povijalo u vunene povoje, a kasnije u šivane košuljice. U Makarskom primorju običaj je da se na babine ide par dana nakon poroda. Mladu majku darivalo se hranom kako bi se okrijepila, a djetetu se pod jastuk stavljao novac. Dijete se krstilo već nekoliko dana poslije rođenja, a za tu prigodu djetetu se stavljala bijela čipkana kapica, *škufija*. U narodu se smatralo da je žena četrdeset dana od poroda *nečista* i u tom razdoblju nije išla u crkvu. Nakon toga vremenskog perioda žena bi se okupala i svečano obukla te došla u crkvu gdje ju je svećenik čekao na sporednim vratima, poškropio svetom vodom i izmolio nekoliko molitvi. Nakon toga zajedno bi ušli u crkvu.¹⁶

*Kad žena rodi, rodbina, kumovi i susjedi idu u posjet vidit dite. Idu na babine i nose poklon. U bili tavajol bi zamotali slatke kolačiće i to je bio poklon. Onda žena četrdeset dana ne smi u crkvu, dok se skroz ne opravi. Kad prođe tih četrdeset dana obitelj bi najavila svećeniku da je žena rodila i da je sad spremna i onda bi ona u nediju došla al ne bi smila uć na glavni ulaz crkve nego bi stala sa strane i čekala svećenika. Doša bi svećenik i malo s njon molija i poškropia je sveton vodon, blagoslovija i tek onda bi smila polako za njin uć u crkvu. Dite je tribalo šta prije krstit, smatralo se da je bolje šta prije, a nije se smilo prić četrdeset dana od rođenja do krštenja.*¹⁷

3.4. OBIČAJI VEZANI UZ VJENČANJE

Sklapanje braka jedan je od najvažnijih događaja u životu, kako za pojedinca tako i za njegovu obitelj, bližnje ali i za društvenu sredinu kojoj pripada. Uz ovaj čin vežu se različiti narodni običaji i vjerovanja. Upoznavanje

¹⁶ Alupović-Gjeldum, Dinka. „O običajima životnog ciklusa u tradiciji gornjega Makarskoga Primorja.“ *Makarsko Primorje* 4, Makarska, (1999): 135-157.

¹⁷ Kazivačica Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

mladića i djevojaka odvijalo se na plesovima, proslavama, sajmovima, slavljima svetaca zaštitnika ili na prostoru ispaše. Djevojke i mladići Makarskog Primorja često su vodili blago na ispašu i tamo provodili najveći dio dana. U slučajevima kad su samo djevojke čuvale blago na ispaši, momci su im dolazili u posjet. Djevojke bi za vrijeme boravka u prirodi pjevale, igrale razne igre i pričale priče koje su čule od starijih. Kad bi se djevojci svidio neki momak, a ne bi znala sviđa li se i ona njemu, ubirala bi cvijet i trgala mu latice govoreći: *voli me, ne voli me, voli me, ne voli me...* Koji stih ostane na posljednjoj latici, označava mladićev odnos. Osim ovakvih igara, vjerovalo se i da se nekim gatkama može saznati o budućoj ženi, mužu ili vremeneu ženidbe. Kako su to radile djevojke u Zaostrogu, zabilježio je Stjepan Banović: "Dnevom na svetoga Ivana litnega gataju divojke, do koliko će se godina udat, oli mladići do koliko će se oženit. To čine ovako: Ulije se po žmula vode, a vera (prsten od vinčanja) se metne na vlas od glave. Oba se kraja vlasa drže u ruci, a vera nadnese u žmuja malo nad vodu i tako se mirno drži, do' go' se, nakon više oli manje vrimena, vera ne zacula i počne tuć o žmuja. Koliko puta takne, do niko će se godina ono čeljade udat ol oženit."¹⁸

Kad bi dovoljno stasali mladići i djevojke odlazili su na plesove u obližnja mjesta gdje su se družili, plesali, pjevali i zabavljali. U Podaci su se održavali nacionalni plesovi i kola na Štradi. Kola su započinjala pjesmom: *I ja, i ti seko; I ja, i ti braco!* U Krvavici bi se društvo okupilo i odlazilo u Bašku Vodu, koja je bila razvijenija i brojila više stanovnika, na plesnjake.

Na ples smo iz Krvavice išli u Puhariće ili u Bašku Vodu, kako kad. Skupili bi se i muški i ženske, nikad odvojeno, skupa smo uvijek išli. Nosili smo u ruci lipe cipele da ih ne oštetimo a išli smo u starin. Lipo bi se obukle, počesljale, splele kosu. Kad bi došli blizu onda bi se priobuli i te stare sakrili u

¹⁸ Stjepan Banović. „Vjerovanja (Zaostrog u Dalmaciji)“, u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, (1928): 185 -214.

kakav grm da ih kasnije opet nađemo i obučemo. Svi smo se međusobno slagali, nekad bi se neki i zaljubili pa bi se muški udvarali. Kad bi se koja cura zajubila u momka iz drugog mista onda su je prijateljice uvijek pokrivala, rekla bi roditeljima da ide s prijateljicama i išle bi skupa do tog mista a onda bi se ona tamo našla s momkom, a prijateljice bi pošle na drugu stranu. U društvu smo se uvijek čuvali i pazili jedni na druge.¹⁹

Djevojke su s majkama i sestrama nekoliko godina spremale odjeću i robu koju će ponijeti sa sobom u novi dom. Točno se znalo što od opreme djevojka mora donijeti sa sobom. Djevojačku opremu činile su haljine, odjeća, nekoliko vreća, torbice, posteljina, a oprema se pospremala u škrinje ili komode za spremanje odjeće i posteljine. Često se od ljetine djevojkama davalo malo ulja ili u nekim slučajevima vune što su mogle prodati i kupiti sebi robu od koje su šile odjeću. Običaj je bio da se prvo udaje najstarija sestra, a to se kazivalo izrekom: *Starija sestra udaje mlađu!* Mladićima se kod odabira buduće žene govorilo da gledaju kakva joj je majka (je li marljiva, radišna, kakvog je karaktera), a o tome svjedoči izreka: *Gledaj vola debeloga vrata i djevojku kakva joj je majka!* Kad bi se mladić i djevojka zaljubili i odlučili vjenčati, mladić je trebao razgovarati sa svojim roditeljima. Kada bi se roditelji složili s njegovim izborom, trebao je otići kod djevojkinih roditelja i tražiti njihovu dozvolu. U nekim mjestima mladić bi na dogovoreni dan na svečanom ručku djevojki davao prsten i jabuku. Imućniji mladići kupovali su djevojkama i po nekoliko prstena i zlatni lančić, a djevojka je uzvraćala darivanje, darujući proscima terluke i bičve. U onim slučajevima kada se roditelji ne bi složili s idejom ženidbe, mladi su odlazili kod rodbine i živjeli u nezakonitom braku neko vrijeme. Običaj je bio da se dan prije vjenčanja dota nosi u mladoženjinu kuću. Roba bi se pripremila, složila i prenosila u škrinjama u novi dom. Osim toga, mlada je nosila i darove (terluke, bičve, torbe) mladićevoj obitelji. U nekim mjestima zabilježeno je da bi

¹⁹ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (lipanj 2013.)

se djever nakon odnošenja dote vraćao u mladenkinu kuću i ostavljao jabuku, a sutradan, kad bi došli svatovi po mladu, tražio bi da mu daju jabuku, odnosno djevojku. Ovaj običaj *odlaska na jabuku* zabilježen je u Zaostrogu, Gracu, Podaci dok ga u Drveniku, Baškoj Vodi, Krvavici, Bastu prema kazivačima nije bilo. Mladićeva obitelj bila je dužna okititi i urediti kuću.

Još je jedan zanimljiv običaj Makarskoga Primorja iznošenje *buklije*. Naime, kad se mladenci i svatovi nakon vjenčanja vraćaju u nevjestinu kuću, mještani pred njih iznose bukliju. Bukliju čini vino, rakija, prošek, orasi, bademi, suhe smokve, ovisno o tome što tko ima. Mladence se posipa žitom i rižom, a pred djevojku bacaju cvijeće, bademe, orahe i žito kao simboliku želje za potomstvom.²⁰

U dotu je mlada obično nosila posteljину i to se znalo redon šta mora donit u kuću di se udaje. Donosila je dva velika kušina, dva mala kušina, najmanje dva lancuna zapravo par gornji i par donji, a više koliko je ko moga, ovisi koliko joj je imućna familija bila. Onda još dvi intimele za velike kušine i dvi intimele za male kušine, deke ako je imala ili sukance i koverte. Sukanac se radia od vune, tuka se u vodenicama sa lupačama da bude šta gušći. To ti je bilo umisto današnjih jorgana, a koverte su bile na rige ili na kockice u raznim bojama.

Vuna se najprije čistila od čičaka ili neke druge šporkice i onda bi se provlačila kroz gargaše. Gargaše su ti izgledale ka dva češlja, jedan gornji i jedan donji i kroz to bi se vuna provlačila i nakon toga bi se prela s kudiljon i motala na drveno vreteno.

Koverte smo davali tkat u Gornja Brela ili u Bratuš, tamo su bile dvi žene koje su to radile. Onda ti se to sve slagalo u dvi kove, i na vrh bi se veziva roza

²⁰ D. Alupović-Gjeldum „O običajima životnog ciklusa u tradiciji gornjega Makarskoga Primorja.“ *Makarsko Primorje* 4 Makarska, (1999): 135-157.

ffok. Nosila bi još i štramce ili štramputine, a muški je kupova namještaj sa šuštama.

Dota se obavezno dan prije nosila u mladićevu kuću, znači suboton jer su pirevi bili nediljon, petak se smtara nesritnin danon. Mlada bi još nosila i darove za svekra i svekrvu, nešto robe, npr. čarape ili tako nešto, a ako je bilo para onda bi kupila i neki finiji dar. Njene bi prijateljice išle prije pira i namistile bi krevet di će mladenci spavat, tako da kad mlada dođe u novu kuću sve bude spremno.

Svatovi bi došli po mladu, u nas se mlada nije kupovala ka šta je običaj u nekin mistima, nego bi došli svatovi raspivani i veseli i išlo bi se u crkvu. Mladu su vodili ćaća i kum. Isprid vrata od crkve bi se sastali mladoženja i mlada i kad bi ih svećenik blagoslovio skupa su išli do oltara. Nakon crkve kad se mladenci zajedno sa svatovima vraćaju u mladenkinu kuću cilo bi misto prid nji iznilo bukliju. Na kakav stolić bi se stavila gvantera i na nju prošek ili vino i suve smokve pa bi se častilo mladi par i svatove. Još se mladu i cvićen posipalo pogotovo u proliće kad sve procvita pa ima lipa mirisna i šarenog cvića. Ručak je bio organiziran u mlade, a večera u mladoženje. Poslije bi mlada kad bi došla u novu kuću izašla na balkon ili solar ili šta je već imala i bacala bajame i suve smokve, a to je za nas dicu bilo najveće veselje, još ako bi se i kakav bombon naša di ćeš veće sriće.²¹

3.5. OBIČAJI I VJEROVANJA VEZANA UZ SMRT

Smrt je sastavni dio čovjekova života i kao takva nosi svoje pučke običaje i vjerovanja. Od davnina se u narodu vjerovalo da smrt nagoviještaju određeni

²¹ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (lipanj 2013.)

znakovi poput pojave ćuka u blizini kuće, sna o suhim drvima, svježem mesu ili zlatu. Starije osobe su se molitvom pripremale za smrt. Običaj je bio da oporukom ostave dio zemljišta, nekoliko maslina ili dio vinograda crkvi za misu zadušnicu. Prije smrti bolesnika je obilazio svećenik, ispovijedio ga i dao mu bolesničko pomazanje. Svaka kuća imala je kandelorsku svijeću koju bi ukućani zapalili za dušu pokojnika. Obitelj je tugu izražavala plakanjem, kukanjem i nabrajanjem. U narodu je poznato da su postojale i plačene narikače. One bi izražavale svoje emocionalno stanje, tugu zbog gubitka i hvalile pokojnika. Što su više hvalile pokojnika, to je naricanje bilo vrjednije. Naricalo se uz odar, kad se umrli prenosi na groblje i za vrijeme same sahrane. Pokojnika se pripremalo za ukop, a u nekim mjestima postojale su žene koje su to radile za novac. Ljudi su tijekom života spremali odjeću za ukop. "U Bristu je običaj da ženi stave crvenu pregaču, a u Zaostrugu su pokojnika podbradali crvenom maramom na kojoj se veže fiočić bez gropa, jer kako se vjerovalo, nije dobro da mrtvac ima na sebi nešto svezano u čvor."²²

3.6. BOŽIČNI OBIČAJI

U kršćanskoj tradiciji na Božić se slavi rođenje Isusa Krista. Taj blagdan, obilježen mirom i veseljem na zemlji, slavi se krajem mjeseca prosinca, a prethodi mu Badnjak. Simbol je obiteljskog zajedništva, mira i radosti. Obitelji se okupljaju na tradicionalnome božićnom ručku i pale se božićne svijeće koje se na blagdan sv. Lucije postavljaju u zdjelu s pšenicom. Na Badnjak se odvijaju sve pripreme za naredni dan. Kuhaju se razna jela, kiti se bor, blagoslivljaju se domovi, a cijela obitelj sudjeluje u pripremama. Žene se rano ustaju da stignu obaviti sve pripreme, pospremaju kuću i spremaju hranu za naredne dane, a

²² D. Alupović-Gjeldum. „O običajima životnog ciklusa u tradiciji gornjega Makarskoga Primorja.“ *Makarsko Primorje* 4, Makarska, (1999): 135-157.

muškarci dopremaju božićno drvce i odlaze u nabavku. Jedna od najstarijih božićnih tradicija je i darivanje koje najviše raduje djecu. Mnoge obitelji u ovo vrijeme skupljaju hranu, odjeću i novce kako bi pomogli siromašnima, starima i bolesnima.

O Božićnim običajima u jednoj Krvavičkoj obitelji zabilježila sam:

U božićno vrime je uvijek bilo veselje u kući. Svi smo bili na okupu i vladala je neka opća radost. Pivali smo božićne pisme i veselili se. Obavezno su se frigale fritule i sprema se bakalar. Kuća se kitila bršljanom. Na komin bi se donio badnjak, odnosno tri - četiri drveta bi se prikrižila. Navečer smo išli iz Krvavice u Makarsku na ponoćku. Izvlačili smo najbolju robu i oblačili je, živili smo za to doba godine. Mama nan je uvijek kupovala nove čarapice koje su se plele jedan-jedan, a na njima pri vrhu bila je nacrtana crvenkapica i priča o crvenkapici. Kako nas je samo to veselilo. Ispeka bi se kruh i stavili bi jednu sviću u sredinu koju bi na Božić za ručkon čaća gasio kruvon i vinon i onda bi se zajedno pomolili i jeli.²³

3.7. ČUVARI ISUSOVA GROBA

U Baškoj Vodi sačuvan je običaj čuvanja Isusova groba. Naime, u vrijeme Velikog tjedna čuvari, odnosno mornari, čuvaju Kristov grob na oltaru i tako uprizoruju Isusovo uskrsnuće. Dvanaest čuvara izmjenjuje se na straži, a predvodi ih zapovijednik, tj. kapetan. Na misi polnoćki za vrijeme uskrsnuća svi vojnici popadaju na pod od straha, baš kao što su i rimski vojnici dok su čuvali Isusov grob. Stražari se još nazivaju i *žudije*, a ovaj običaj rasprostranjen je po čitavoj Dalmaciji od kraja devetnaestog stoljeća.

²³ Pera Čepić, rođ. Beroš (lipanj 2013)

U Baškoj Vodi na Uskršnjoj misi ponoćki stoje čuvari Isusova groba. Taj običaj uveden je 1922. godine, a održa se do danas. Puno je baškovodskih mladića s ponosom obavljalo tu dužnost. Na oltaru je Isusov grob, a pokraj stoje mladići u mornarskim odorama, s kopljem u ruci i stražare. Mornari su na neki način i simbol ovog mista jer je uvijek bilo puno pomorskih obitelji, a i danas je.

Tijekom obreda se svakih deset minuta izmjenjuje straža pred grobom koju čine po dvojica mornara, okrenutih licima prema oltaru. Smjenu obavlja kapetan koji dovodi dvojicu novih mornara i diže ruku na pozdrav. Kad kapetan spusti ruku stari stražari pomaknu se na svoju vanjsku stranu, a novi dođu na njihovo mjesto, onda se kapetan okreće i izlazi i stari mornari za njim. Mornari stražare cijelu noć.

Neposredno prije Slave ulaze svi mornari, stanu u redove i kad svećenik piva Slavu kapetan vikne: "dva" i svi mornari pogođeni padaju na pod. To se naziva padanje vojnika odnosno mornara. Ova tradicija, ovaj običaj, svake godine jednako je zanimljiv stanovnicima ali i turistima koji s oduševljenjem prate zbivanja na oltaru i slušaju misu.²⁴

3.8. STARE IGRE MAKARSKOG PRIMORJA

Pojam igre uglavnom se veže uz djetinjstvo, bezbrižnost i zabavu. Djeca najviše vremena provode zabavljajući se u igri. Neke igre su sponatne, a neke imaju svoja pravila. No, ne igraju se samo djeca. Igraju se i mladići i djevojke, ali i odrasli ljudi. Odrasli su se nakon obavljenog posla opušitali u društvu pjevajući, plešući, pričajući priče i igrajući igre. Muškarci najčešće odabiru igre u kojima do izražaja dolazi njihova tjelesna snaga i spretnost. U

²⁴ Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

djetinjstvu su igre podijeljene na ženske i muške, ali i po uzrastu djece. Igračke su se izrađivale od prirodnih i priručnih materijala. Djeca su iščekivala seoske zabave i slavlja na kojima su se mogle vidjeti različite igračke. U nastavku rada donosim nekoliko igara zapisanih od kazivača s područja Makarskog primorja.

LUTKE

Igračke su se obično izrađivale od priručnih materijala. Lutke su djeca izrađivala od drveta, kamena, tkanine ili vune. Njima su se igrale djevojčice kada bi čuvale blago na paši na Biokovu. Oponašale bi hranjenje, uspavlivanje, presvlačenje. Djevojčice su lutke zamatale u listove papira ili tkanine, a ponekad bi im majke sašile i odjeću za lutku.

Uzele bi komad drveta, nekog lipog, plosnatog ili kakav kamen i to nan je bila beba, lutka. Ako bi našli kakvu krpu, ko je ima u kući viška, zamota bi bebu u nju i to je bila roba, a vanka bi našli dasku i na nju naslagali trave i to je bio krevetić za bebu. Tako smo se mi curice igrale.²⁵

ROKELI

U prvoj polovici dvadesetog stoljeća konac za šivanje namatao se na drveni kolut s okruglim završecima. Djevojčice su željno iščekivala kad će majka potrošiti konac kako bi rokele, odnosno kolut, zavezale za svoja stopala ili cipelice i hodale na visokim petama. Govorile su: *Ajmo se igrat na gospođe.*²⁶

²⁵ Kazivačica Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (kolovoz 2015.)

²⁶ A. Kunac. *Stare igre u Makarskoj i Primorju*. Makarska: Gradski Muzej Makarska, 2007, 52.

Konac, prije nije bilo španuleta ovih nego je bilo na drvenin rokelama. To ti je bilo dva kruga i između je tanje bilo ono di se navijalo konac, a sredina je bila šupja, moga si malu olovku provući. Onda bi provukli kuredelu i natakli vezat oko noge. I onda smo odali kao da su to pete visoke, nije se onda znalo za štiklu, nego visoke pete bi tako. I to bi mi jedva čekali kad će mater rokele potrošit.²⁷

BABE

Na betunu bi nacrtali babe, to su ti polja i u nji upisali brojeve. Moglo nas je igrat koliko je tilo. Svak je triba imat jedan plosnati kamenčić kojeg bi baca u prvo polje, pa u drugo polje, pa u treće i tako redon. Skakuta si na jednon nozi, a tamo di su bila dva polja jedan do drugog si samo smija stat s obe noge. Kad bi falija iša bi drugi igrač, a pobjednik je bia onaj ko sva polja bez greške učini.²⁸

ŠKATULE BATULE

Igra se igrala tako da jedno dite stoji okrenuto prema zidu i daje naredbu: Škatule batule pritvorite se npr. u mačku, drvo, sat. Druga dica onda glume šta im je ovaj zada, a on izabere onoga ko je najbolje odglumio. Taj koji je bio najbolji u idućoj igri naređuje.²⁹

JAKOVE ĐE SI

Kad je bilo ružno vrime skupili bi se u kuću i u neku sobu bi se igrali. Jednom bi zavezali oči s nekom maramon, krpon, šta bi se našlo pri ruci i on je

²⁷ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

²⁸ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš. (kolovoz 2015.)

²⁹ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

tražio ostale. Taj bi uvijek pita: "Jakove, đe si?" A mi smo odgovarali: "tu san". Kad bi te naša onda je opipava i prova pogodit ko si, ako bi pogodio ti si idući tražio. Koliko god nan je to bilo zabavno znalo je bit i nezgodno, nekad bi se onaj kome su oci bile zavezane udria u kantunalić, nogu od stola il tako nešto pa bi nama bilo smišno al njemu i nije baš.³⁰

KOLO OD BARILA

Ova igra igrala se u svim mjestima Makarskog primorja. Gotovo svaka kuća imala je konobu i vinograd pa su i bačve i barila bila sastavni dio svakog kućanstva. Kada bi se bačva rasušila, željezni prstenovi koji su držali drvene daske postajali su nepotrebni. Djeca bi pronašla komad debele žice, na jednom kraju ga savila i gurala kolo.

NA BALINJERE

Ovu igru najčešće su igrali dječaci iz Baške Vode, iako je poznata i u ostalim mjestima. Preduvjet za igranje bila je nabava potrebnog materijala i konfiguracija terena.

Balinjere su kuglični ležajevi na koje se postavljala drvena daska i tako bi se napravio romobil ili karet. Ponekad se upravljalo montiranom manjom daskom, a ponekad konopom, a kočili bi nogama. Mi smo ko dica to često radili i onda bi se spuštali niz ulicu, a pošto smo stvarali puno buke starijim susjedima ova igra nije bila draga.³¹

³⁰ Isto

³¹ Kazivač Čedomir Jurišić (kolovoz 2015.)

ALKA

U Makarskoj se alka izvodila za vrijeme poklada ili na dan sv. Marka. Makarska je po ovoj igri bila nadaleko poznata jer su u natjecanju mogli sudjelovati junaci iz cijele Dalmacije što inače u drugim mjestima nije bio običaj. Alka se izvodila na Marineti, a pobjednici su za nagradu osvajali baršun ili svilu. Natjecatelji su bili odjeveni u svečano ruho, a cijeli grad pratio je natjecanje.

IGRE U KOLU

Kolo se plesalo u raznim prilikama poput sajмова, proslava i seoskih zabava, a plesali su i stari i mladi. Postoje različite verzije i različite pjesme koje su se pjevale dok se plesalo kolo.

I REŠETO SRCE IMA

U ovoj igri djeca su ponekad samo plesala uz pjesmu, a ponekad su igrala na ispadanje. Djeca su plesala kolo, a jedno dijete plesalo je izdvojeno, držeći ruke položene na struk i išlo prema ostatku družine te bi se naklonilo nekom koga odabere.³²

Pjesma ide ovako:

I rešeto srce ima

Mala nam se sviđa svima

Ajde mala biraj para

Da vidimo da li valja

Cipele ćeš poderati

³² A.Kunac. *Stare igre u Makarskoj i Primorju*. Makarska: Gradski Muzej Makarska, 2007, 57.

Para nećeš izabrati

Ako nećeš nikoga

Seli mala iz kola!

Kada bi odabrano i prozvano dijete izabralo par, ostatak je pljeskao rukama i pjevao:

Sad se vidi, sad se zna

Ko je koga izabra!³³

DOŠLA MAJKA S KOLODVORA

Ovo smo igrale tako da bi svi stali u jednu vrstu a ta curica koja je bila majka s kolodvora ona bi stala nasuprot nas okrenuta licem prema nama. Onda bi ona krenila prema nama i govorila: "došla majka s kolodvora dija dija de", na to smo mi odgovarali: "šta će majka s kolodvora dija dija de" onda opet ona: "majka oće jednu seku dija dija de", onda opet mi: "koju seku majka oće dija dija de", onda bi ona rekla npr. "majka oće Maricu dija dija de" i tako sve dok sve seke ne skupi na svoju stranu.³⁴

Za neke igre nije postojalo pravilo plesanja u kolu, već su se djeca plešući u parovima međusobno provlačila ispod ruku. Ponekad su sama izmišljala tekstove pjesama ili kombinirala već postojeće. Ovo su još neki stihovi zabilježeni u Krvavici:

Kad se Cigo zaželi pečenih kolača

on pošalje Ciganku da po selu gata.

³³ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

³⁴ Kazivačica Pera Čepić, rođ. Beroš (kolovoz 2015.)

*Grmi, sijeva, nevera se sprema,
a Ciganke varošanke još iz sela nema.
Kad se Cigo zaželi kruva i kumpira
On pošalje Ciganku da po selu svira.
Grmi, sijeva, nevera se sprema,
a Ciganke varošanke još iz sela nema.*³⁵

*Pišem pismo svome djedu
Ja ti učim abecedu.
Pišem pismo svojoj baki
To su za me posli laki.
Iglom šiju djevojčice
Svojoj braći košuljice.
Vino pije junak Marko
Našeg roda sunce žarko.
Igra kolo, igra kolo u dvadeset i dva
U tom kolu, u tom kolu lipa
Mare igra.*³⁶

³⁵Kazivačica Pera Čepić, rođ.Beroš (kolovoz 2015.)

³⁶Kazivačica Pera Čepić, rođ.Beroš (kolovoz 2015.)

4. USMENO STVARALAŠTVO MAKARSKOG PRIMORJA

U ovom poglavlju bit će riječ o usmenoknjiževnoj poeziji i usmenoknjiževnoj prozi Makarskog primorja. Usmenoknjiževna poezija dijeli se na lirske usmene pjesme i epske usmene pjesme. Podjeli na lirske i epske usmene pjesme odgovara nekadašnja podjela na ženske i junačke pjesme. Ženska poezija pjevala je o osjećajima i najčešće su je izvodile žene, a junačka poezija izvodila se uz gusle i pjevala o junacima i njihovim pothvatima. Usmenoknjiževni prozni oblici koji se najčešće javljaju u ovom području su predaja i legenda. Usmeno narodno stvaralaštvo njegovalo se godinama u svim životnim prilikama te prenosilo s koljena na koljeno.

4.1. LIRSKE USMENE PJESME

Razvoj hrvatske usmene lirike seže još od petanestog stoljeća kada Juraj Šižgorić u djelu *De situ Illyriae et civitate Sibenici (O smještaju Ilirije i grada Šibenika)* sustavno govori o lirici šibenskog područja. Konkretno zapise usmenih lirskih pjesama donosi dubrovački plemić Nikša Ranjina u svom zborniku iz 1507. godine. Osim primjera lirike Šiška Menčetića i Džore Držića u zborniku se našlo i nekoliko zapisa usmenoknjiževne lirike koji se danas smatraju najstarijim pjesničkim zapisima slavenskog područja.³⁷ Pretpostavlja se da se usmena lirika cijele Hrvatske izvodila u većem opsegu nego je zapisano, a obuhvaćala je sva područja ljudskog života. Lirske pjesme pratile su sve životne prigode i običaje pa je njihovo tematsko područje vrlo široko. Pjevale su se u svim prilikama i pratile čovjekov život od rođenja kada se djetetu pjevaju uspavanke do smrti kada se pjevaju tužbalice. Učile su se od malih nogu od roditelja, braće i sestara te prenosile na potomke. Osim u pojedinim prigodama

³⁷ Josip, Kekez. Usmena književnost, U: *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1998., 133-192.

vezanim za običaje i obrede, najčešće su se pjevale u prirodi za vrijeme ispaše ili obavljanju poslova u polju te na druženjima i zabavama.

Lirske usmene pjesme karakteristične su po svojoj jednostavnosti i kratkoći te izricanju životnog realizma. Usmenu liriku tematski možemo podijeliti na ljubavnu, domoljubnu, religioznu, socijalnu, pejzažnu i misaonu. U Makarskom primorju najčešće su se pjevale ljubavne pjesme te pjesme s tematikom mora. Motive zaljubljenosti, sreće, čežnje, iščekivanja i ushita najčešće izražavaju romance i balade dok s druge strane nedaće, tugu i teškoće prikazuju elegije, balade i naricaljke.^{38 39} S obzirom na dugu pomorsku tradiciju naše zemlje te geografski položaj na Jadranskom moru, ne čudi činjenica da veliki broj pjesama pjeva o moru.

U nastavku rada donosim zapise ljubavnih i šaljivih pjesama te primjere kalendarskih i molitvenih pjesama.

Svu noć sjala sjajna misečina

Svu noć sjala sjajna misečina

oko bila dvora divojčina.

U tom dvoru nikog ne bijaše,

nego samo majka i divojka.

Majka prede, a divojka veze,

Pa divojka majci progovara:

"O starice, mila moja majko,

³⁸ Josip, Kekez. Usmena književnost, U: *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1998., 133-192.

³⁹ Lirske narodne pjesme (priređio Olinko Delorko), PSHK knj. 23. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1963., 15-17.

lipe ove sjajne misečine:

Da ja jesan jedna muška glava,

Ne bi dana danovala,

niti mrkle noći noćovala,

već odila po gori zelenoj

i ljubila mladane divojke!"

Starica se mučukala majka:

"Muč, umukla, moja ćeri draga!

Da te čuje kogod od junaka,

ćeri moja ne bi se udala,

nego s majkom sidilicom stala."⁴⁰

U usmenoj lirici nema mjesta velikim junačkim pothvatima ni herojima već ona najčešće pjeva o običnom čovjeku, njegovim životnim radostima i tugama. Usmene lirske pjesme dio su života i prikazuju sve njegove strane.

Navedena pjesma jednostavnim pjesničkim slikama prikazuje jedan događaj iz svakodnevnog života. Ispjevana je u deseteračkim stihovima, a ugođaju pjesme pridonosi opis *sjajne misečine* i *bilog dvora divojčina*. Riječ je o razgovoru majke i kćeri dok obavljaju svoje uobičajene poslove - majka prede, a djevojka veze. Pjesma sadrži i šaljive elemente koji se prikazuju u samom razgovoru majke i kćeri. Kći govori kada bi bila muško da bi samo cure ljubila, a majka je ušutkava i boji se da se kći neće udat ako je čuje netko od junaka.

⁴⁰ S. Banović „Osvrt na moje sakupljanje narodnih pjesama u Zaostrogu, godine 1902. 1903 i 1960.“ u: *Zbornik za narodni život i običaje* XL (1962): 40-56.

Mornarova ljuba

*Oj sokole, moj sokole,
ne vij mi se nada dvore,
ne budi mi draga moga;
trudan mi je i umoran!*

*Kada mi se on probudi,
molit ću ga, moj sokole,
da me sobom na put vodi.*

Obdan ću mu za mornara

A u noći za ljubovcu.

*Ako njega veslo izda,
evo moja desna ruka;*

Ako li ga jidro izda,

Evo moja bila skuta;

Ako li ga konop izda,

Evo moje žute kose;

Ako li ga jambor izda,

Evo moga vitna struka.

Oj sokole, moj sokole,

*Ne budi mi draga moga!*⁴¹

Pjesma *Mornarova ljuba* zapisana je u Drveniku, a pjeva o vjernoj djevojci koja iščekuje svog mornara. Pjesma se odlikuje tipičnom primorskom tematikom i motivima vezanim uz more, ljubav, iščekivanje, čežnju i vjernost. Djevojke i žene pjevale su o moru iščekujući svoje mornare, molile za njih i vjerno ih dočekivale. More se često pojavljuje kao motiv i kao inspiracija u usmenoj lirici. Ono je ujedno saveznik i neprijatelj, život i smrt, susret i rastanak. Moru se divi, poštuje ga se, ali ga se ujedno i boji. Mnogi mornari nisu se vratili sa svojih putovanja pa pjesme često izražavaju čežnju za što bržim povratkom te dobre želje za mirno putovanje. U pjesmi se pojavljuje i simbol sokola koji naviješta rastanak. Pjesma se pjeva na način da jedna djevojka vodi pjesmu, a druge je prate ponavljajući stih "oj sokole, moj sokole".

Šaljiva- na sijelu

Sada će nam doći

Ogladnili momci,

Šta ćemo im večeri?

Da bi tele vele je,

Da bi janje mило je,

Da bi koku malo je,

A ja znadem što ćemo:

Ubrat ćemo koprve,

Posut ćemo mekinja,

⁴¹ S. Botica. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb: Školska knjiga, 1995., 58.

*Eto momcim večera.*⁴²

Gore navedenu pjesmu obično su izvodile djevojke na način da prva djevojka pjeva dva retka pjesme, zatim druga treći redak, a ostale djevojke četvrti, peti i šesti. Nakon toga, ponovno prva djevojka pjeva četiri posljednja retka pjesme.⁴³ Pjesma je šaljivog i veselog karaktera, a pjeva o djevojačkom i momačkom životu.

Dvoje dragih

Dva se draga na livadi ljube,

Ej oj na livadi ljube!

Oni misle - da ne vidi niko,

Al' ih vidi - ditelina trava

Trava kaže - bielim ovčicama:

Ovce kažu - mladjanu pastiru:

Pastir kaže - u gori ajduku

Ajduk kaže - na putu putniku

Putnik kaže - na moru brodaru

Mladi brodar - selu malenomu

Selo malo - u selu glavaru

Glavar kaže - djevojačkoj majci

⁴² Petar Kačić – Peko. *Poviest okružja Makarskoga u Dalmaciji*. Zaoštrog : Franjevački samostan ; Imotski : Matica hrvatska, 2003., 112.

⁴³ Isto.

Majka kara - ćercu jedinicu

Tad je cura - sve po redu klela,

Ovako je - ona proklinjala:

"Dietelino - sunce te popilo!

Biele ovce - izjeli vas vuci!

A čobana - ubili ajduci!

Mlad'ajduka - zarobili Turci!

A putnika - poželila majka!

A brodara - utopilo more!

Selo malo - kuga pomorila

A glavara - smrca umorila!

Majku moju - glava zabolila!

A ja s dragim - zdravo i veselo,

I opet se - kadgod poljubili?"⁴⁴

Pjesma *Dvoje dragih* ispjevana je u desetercima te je ljubavne tematike sa šaljivim elementima. Pojavljuju se motivi livade, trave, djeteline, pastira, ovčica i sela. Pjevala se tako da se nakon svakog stiha ponavljaju riječi "Ej, oj" i drugi dio stiha. Na primjer, nakon prvog stiha pjevalo se "Ej, oj na livadi ljube". Pjesma na šaljiv način pjeva o dvoje mladih koji kriju svoju ljubav misleći da za njih nitko ne zna, no varaju se. Pjesma odiše jednostavnim pjesničkim slikama i

⁴⁴ P. Kačić –Peko. *Poviest okružja Makarskoga u Dalmaciji*. Zaostrog : Franjevački samostan ; Imotski : Matica hrvatska, 2003., 86.

veselim tonom bez lažne patetike Usmene lirske pjesme najčešće prikazuju djevojački i momački život što se vidi iz navedenih primjera.

4.1.1. KOLENDARSKE PJESME

Kolenda označava skupno pjevanje djece, mladosti i odraslih ljudi koje se odvija u vrijeme Božića, Sv. Tri kralja, Nove godine i u vrijeme poklada. Kolendarske pjesme spominju se još kod Bugara u devetom stoljeću u *Sinajskom trebniku* u kojem se zabranjuje običaj odlaska u kolendu. Kolendanje se u Hrvatskoj prvi put spominje u dubrovačkom Statutu iz 1292. godine. Kolendarski pohodi zabilježeni su u gotovo svim krajevima Hrvatske, a najbolje su očuvani u Jadranskom dijelu. Kolendanje se spominje u Istri, Dalmaciji (Dubrovnik, Split, Korčula, Šolta, Brač, Makarska), Lici, sjevernoj Hrvatskoj pa i kod gradišćanskih Hrvata u Austriji. U usmenom diskursu zabilježeni su i nazivi: *koleda, kolendra i koledva*. Ponekad su kolendare činili samo momci, ponekad samo djevojke, a ponekad i momci i djevojke. Vesela družina kolendara obilazi kuće i na pragu pjevaju pjesme kojima izražavaju poštovanje i dobre želje ukućanima te zauzvrat budu nagrađeni. Domaćini primaju kolendare u svoje domove i darivaju ih suhim voćem, kolačima, slatkišima, a ponekad i novcem. Kolendarske pjesme strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. U narodu se smatralo da su posjeti kolendara izraz časti, poštovanja i prijateljstva. Kolendarske pjesme pridonosile su prazničkom ozračju, veselom raspoloženju te povezivanju mještana.⁴⁵ U Krvavici se pjevalo:

Došli smo vam kolendati,

ako ćete štogod dati

mi vam dara ne pitamo.

⁴⁵ Marko, Dragić „Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, br. 1. (2008): 21-43.

Isprid kuće guste drače,

*a u kući pune bačve...*⁴⁶

Nekad se u Tučepima na Staru godinu birao seoski kralj koji je s dvadeset mladića, koji su činili počasnu stražu, išao u kolede. Kralj je nosio jabuku ukrašenu kovanicama koja je predstavljala simbol materijalnog bogatstva. Veselu družinu činili su barjaktar, harmonikaš, pjevači i pratnja s kuburama. U Tučepima se pjevalo:

"Dobar večer, domaćine, ovde

na dobro van Mlado lito dođe.

(Mlado lito neka bude sito,

A Vodokršće kako komu dođe.)

Rodilo van vino i šenica

i nevista mlađana ditića.

U prisenju jasenje,

ovde Bog da veseje;

u prisenju drača,

ovde Bog da bačva.

Darujte nas, ne drž'te nas ovde,

*Bog van da zdravja i veseja.*⁴⁷

⁴⁶ Kazivačica Pere Čepić, rođ. Beroš (lipanj 2013.)

⁴⁷ Vedrana, Spajić- Vrkaš. *Odrastanje u tradicijskoj kulturi Hrvata- Tučepi*. Zagreb: Naklada MD, 1996., 81.

U Baškoj Vodi se kolendalo:

"Suva grana od orija,

faljen Isus i Marija.

Dobra večer ovom stanu

i od kuće gospodaru.

Došli smo Vam kolendati,

ako ćete štogod dati.

Mi vas puno ne prosimo,

ni torbice ne nosimo.

Samo malo suha voća

da grizemo do ponoća!"

Zatim bi pozdravljali kuće i domačine poimenice:

O, šjor Mate, feri vito,

a mi jesmo čuli lipo,

da vi jeste čovjek pravi

među svima odabrani!

Zatim bi pozdravljali domaćicu kuće :

O, šjor Ane, feri vito,

a mi jesmo čuli lipo,

da vi jeste žena prava,

među svima odabrana.

Mnogi domaćini bi već u tom trenutku otvarali vrata, primali kolendare u kuću i častili ih. Darivali su ih suhim smokvama, bademima, orasima, kolačima, slatkišima pa čak i novcima. Ako domaćini još ne bi otvorili vrata, kolendari su pjevali:

Zima nam je stati

pred vašima vratin.

Zima nan je do kolin'

pomoga vas Gospodin.

Ako netko ne bi otvorio varata čestitarima, oni bi mu zauzvrat spjevali neku šaljivu uvredu poput ove:

"Prid kućon vam raste vlasac

U kući Vam živi prasac.

Prid kućom vam murva

U kući vam kurva!

Na vratima vam katanac

U Kući vam magarac!"⁴⁸

Kada bi domaćin primio kolendare i darovao ih, oni su mu pjesmom zahvaljivali:

48 Kazivač Čedomir Jurišić (kolovoz 2015.)

Hvala Vama na ovom daru,

i od kuće gospodaru.

Hvala vama do kolin,

pomoga vam Gospodin,

i do tusta i do lita

*Bog vas čuva mnogo lita!*⁴⁹

4.1.2. MOLITVE

Molitvene pjesme, prenja i versificirane legende čine religioznu usmenu liriku. U nastavku rada donosim zapise nekoliko molitvi poznatih u Makarskom primorju (*Anđele moj dragi, Sunce Bogu na kolinu spava, Terezijo mala, Idem spati*). Molitve potvrđuju duboku religioznost hrvatskog naroda te njegovanje vjerskih običaja. Molitve koje slijede najčešće se govore iako se mogu i pjevati. Kazuju se i upućuju svecima kao molbe za zdravlje, sreću, blagoslov te kao zahvala za uslišane molitve.

Anđele moj dragi

Anđele moj dragi, moj čuvaru blagi

Nek' je tebi hvala što me čuvaš mala,

Čuvaj me dok živim da ništa ne skrivim. Amen.

⁴⁹ Kazivač Čedomir Jurišić (kolovoz 2015.)

Sunce Bogu na kolinu spava

Sunce Bogu na kolinu spava

Pa se s dragim Bogom razgovara

Dragi Bože probudi me rano

Da ogrijen poje i težake

I po poju stare i nejake.

Terezijo mala

Terezijo mala,

ponizno te molim

kaži dragom Isusu

da ga puno volim!

Idem spati

Idem spati,

Boga zvati.

Bog će meni

dobra dati.

I Marija, Božja mati

slavu Božju uživati.

Druga verzija molitve *Idem spati*:

Legoh spati, Boga zvati

I Mariju, Božju mati

Hoću Bogu dušu dati

Bog se diže na nebesa

Pa On gleda sva čudesa

Nebesa se otvoriše

Anđeli se pokloniše,

Hude stvari pobigoše,

Daleko se razmahaše,

Po gori se polomiše,

U more se potopiše.

Sveti Vidu, vidi mene,

A ti Dujme, obraduj me.

Gospe moja, krili mene,

Svi anđeli čuvajte me.⁵⁰

⁵⁰ Kazivačica Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (srpanj 2015.)

4.2. EPSKE USMENE PJESME U MAKARSKOM PRIMORJU

Epske usmene pjesme najčešće su koristile narodnu povijest kao izvor tema i motiva pa tako često opisuju istaknute junake, povijesne osobe i njihove junačke pothvate. Značajan doprinos zapisivanju i očuvanju hrvatskog usmenog stvaralaštva dao je i splitski liječnik Julije Bajamonti koji je pomogao Albertu Fortisu sakupiti i zapisati dio hrvatskog usmenog stvaralaštva. Prema nekim navodima, upravo on je ukazao Fortisu na zapis *Hasanaginice* koju je Fortis kasnije preveo na talijanski te objavio u originalu i prijevodu u svom djelu *Put po Dalmaciji*.

Hrvatske epske usmene pjesme najčešće su se ostvarivale i prenosile u deseteračkim stihovima. Epika je gotovo nezamisliva bez brojnih likova, epizoda, digresija, opisa i fabule. Epska opširnost najviše se očituje u brojnim retardacijama u vidu opsežnih opisa likova, opreme, krajolika ili ženske ljepote. U epske pjesme ulazili su osobni doživljaji, zgode iz privatnog i javnog života, životni prostor te zavičaj i sudbine.

U epskim pjesmama koje su se pjevale u Makarskom primorju najčešće se spominju Mihovil Tomić, Ivan Senjanin i Ilija Primorac (hrvatski Odisej). Motiv čovjekove sudbine koja se mogla odnositi na svakog slušatelja pridonosi zanimljivosti i popularnosti ove vrste.⁵¹ Stjepan Banović je u Zaostrogu od Mate Banovića zapisao najdulju hrvatsku epsku pjesmu *Primorac Ilija i ženini prosci*. Kasnije je pjesmu s predgovorom objavio Petar Gudelj pod nazivom *Hrvatska Odiseja*.

Alberto Fortis u svom djelu *Put po Dalmaciji* donosi zapis pjesme *Hasanaginica* iz okolice Splita. Najnoviju verziju iste pjesme donosi nam Stjepan Banović 1960. godine pod nazivom *Zaostroška Hasanaginica* jer je

⁵¹ J. Kekez. Usmena književnost, u *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1988., 180-181.

zapisana u mjestu Zaostrog. Pjesma je ispjevana u šest strofa pisanih deseteračkim stihovima. Pjesma zapisana u Zaostrogu razlikuje se od Fotisove Hasanaginice po završetku u kojem se muž smiluje ženi Mari i prima je k sebi, a proscu šalje njenu sestru Anđeliju.

ZAOSTROŠKA HASANAGINICA

Ago se izmirio s ljubom

Bol boluje u gorici ago

Teškim bolom tri godine dana

Na prsi mu trava pronicala,

Od kostiju meso otpadalo

Obilazi ga majka i sestrice,

Mare, ljuba, od mila ne mogla.

Mladi ago majci progovara:

"Oj starice, stara majko moja,

Di je meni Mare, ljuba moja?"

Al mu stara odgovara majka:

"O moj ago, moje dite drago,

eno ti je u bijelu dvoru.

Ljubi Mare potajno junake.

Da bi koga, ne bi žalila,

Već tvog Ivu brata rođenoga."

Kad je ago razumija majku,

On je svojoj majci govori:

"Da ti bora, stara majko moa,

Kad ti dođeš dvoru bijelomu,

Ti ćeš reći Mari, ljubi mojoj:

Nad dvoron joj žutača naranča,

Ispod dvora bunar voda ladna:

Ol se voli obisit o granu

Ol u bunar vodu utopit,

U mom bilon nek ne stoji dvoru!"

Ode stara dvoru bijelome.

Daleko je neve ugledala,

Pa prida nju bliže išetala.

*Konja ita, za zdravlje je pita:
"Je si'l zdravo, stara majko moja?
Je li mene ago pozdravija?"
- Zdravo jesan, draga neve moja,
Zdravo jesan, umor'la se nisan.
Tebe nije ago pozdravija,
Već ovako tebi poručija:
"Nad dvoron ti žutača naranča,
Ispod dvora bunar voda ladna:
Ol se voliš s grane obisiti,
Ol u bunar vodu utopiti,
Da ne čekaš u bilu ga dvoru."

Ode Mare dvoru bijelome,
I ridalo crno uzimala,
Nad bunar se vodu nadvirila
Pa je svoje oči povezala,
Ter bunaru vodi govorila:
"Oj bunaru, moja vodo ladna,
U tebi ću dane danovati
I još crne noći noćevati!"*

*Slušala je dva njezina sina,
Pa su svojoj majci govorila:
"Vrati nam se mila majko naša,
Evo iđe naš mili babajko
I š njin ujko Senjanin Ivane!"
Pa se mlada vrati unatrage,
Prid Ivana, brata, išetala
Ter Ivanu, bratu, govorila:
"Dobro doša, moj brate Ivane,
Jesi l' mi se brate, umorija?"
A kad je ago razumia
Mane ćordon i desnicon rukon,
Ljubi svojoj, sestri Ivanovoj,
Da će rusu otkinuti glavu.
Al Ivane agi progovara:
"Ne bi', ago Mare, sele moje,
Sestra moja i prvo je bila!
Vodit ću je dvoru bijelome
Staroj mojoj za izminu majci."
Pa je vodi dvoru bijelome.*

*Dobra Mara i od roda dobra:
Nju mi prose triji prosioci
I četvrti Ivan kapetane.
Ive prosi, majka mu je daje:
Mare mu se sama obećala.
Mlada Mare Ivi progovara:
"O Ivane, mili gospodare,
Kada odeš dvoru bijelome,
Ne vodi me goron i planinon,
Već pod bile mladog age dvore.
Prid dvoron mu kolo uvatite,
Na dvore mu barjak naslonite:
"Nek agi živo srce puca."

Kad su išli dvoru bijelome,
Ne vodi je goron ni planinon,
Već je vodi pod agine dvore.
Pod dvoron mu kolo uvatiše,
Uz kulu mu barjak nasloniše,
Sve to ago sluša i gleda,
Pa je dod va dozivao sina:*

*"Da vam bora, do dva sina moja,
Vi pođite pod bijele dvore,
Pa vidite, dvoje dice moje:
Čija je 'no lipa kita svata,
Čiji svati, koja je divojka?"
Odu dica pod bijele dvore,
Ali su se brzo povraćala,
Pa su svome babi kazivala:
"Svati jesu kapetan Ivana,
A divojka draga naša majka."
Unda in je babo govorija:
"Ajte dico pod bijele dvore,
Pa zovite milu majku svoju,
Da se svrati u bijele dvore,
Jer se malo čedo rasplakalo:
Recite jon, moja dico draga:
Odi nan ga ti utišti, majko,
Jer je babo u gori zelenoj."

To je majka dicu poslušala,
Pa otiđe u bijele dvore:*

*Čedo doji, grozne suze roni.
Sve to ago i sluša i gleda,
Pa od dvora vrata zatvorija,
Ter proviri kuli na pendžire,
Pak dozivlje Ivan kapetana:
"Ja ti nedan Mare, ljube moje:
Ljuba moja i prvo je bila.
Da ne bude kavge i mejdana:
Evo tebi seka Anđelija
Ter je uzmi sebi za ljubovcu
I vodi je dvoru bijelomu!"
Kad je Ivan agu razumija,
Sa svatovin u dvor ulazija
Pa uzimlje mladu Anđeliju
I vodi je dvoru bijelome,
Pa je vinča sebi za ljubovcu.⁵²*

⁵² Gracija, Glavičić. „, Hrvatsko usmeno stvaralaštvo u Makarskom primorju " *Makarsko primorje* 7 , Makarska (2005): 279-304.

4.3. USMENE PRIČE IZ MAKARSKOG PRIMORJA

Termin usmene priče obuhvaća sve tipove usmenog pripovijedanja koje možemo podijeliti na bajke, basne, pripovijesti, šale, anegdote, predaje, legende i viceve. Osim po obliku, usmena proza može se klasificirati po odnosu prema zbilji te tematski.⁵³ Tako priče mogu biti zbiljske i izmišljene, odnosno fantastične. U ovom radu priče su podijeljene na pripovijetke, predaje i legende. Pripovijetke obuhvaćaju bajke, basne, novele i kratke šaljive priče. Odlikuju se elementima nadnaravnog, čudesnog, izmišljenog, neobičnog i pustolovnog. S druge strane, predaje se razlikuju po konkretnijoj građi koja sadrži povijesne i zemljopisne podatke, imena istaknutih pojedinaca, svetaca ili povijesnih osoba te nazive mjesta i gradova. Osim toga, predaje mogu sadržavati elemente nadrealnog, fantastičnog i mitskog. Predaje donose neobične susrete realnog, stvarnog života s neobičnim i nadrealnim elementima. One u svom iskazu sadrže element pretendiranja na istinitost što se očituje u činjenici da kazivači i slušatelji vjeruju ili su nekad vjerovali u istinitost njihova sadržaja.⁵⁴ Predaje možemo klasificirati prema tematskim i motivskim elementima o kojima govore. Poznata je podjela Vladimira Jakovljevića Proppa na pet tematskih vrsta, a to su: povijesne, etiološke, mitološke, legende i pričanja iz života. Neki autori ovoj podjeli dodaju još i etiološke i demonološke predaje. Povijesne predaje govore o povijesnim događajima i osobama koje su važne za određeni kraj. Čovjek je od davnina predajama i legendama pokušavao objasniti ono strano i neobično što ga okružuje. Upravo iz ljudske potrebe da se objasni ono nepoznato nastaju etiološke predaje. U hrvatskoj usmenoj književnosti zapisano je mnogo predaja koje objašnjavaju nastanak naziva određenih mjesta, lokaliteta, pojava u prirodi, zatim prezimena i naziva. Etiološke predaje mogu

⁵³ S. Botica, . *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995., 147.

⁵⁴ Maja Bošković-Stulli: *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug, 1993., 32.

sadržavati mitske, eshatološke, demonološke i legendarne elemente.⁵⁵ Mitološke predaje govore o povijesnim osobama (Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Mijat Tomić) ili stvorenjima poput vila kojima je čovjek pridavao nadnaravnu moć. Pričanja iz života odlikuju se kratkoćom i podrugljivim tonom kojim se ismijavaju stanovnici nekog kraja ili određenog društvenog sloja. Demonološke predaje donose susret s nekim nadnaravnim bićem poput vukodlaka, orba, vještica, vraga, plašila i prikaza. Eshatološke predaje govore o posljedici i krajnjem cilju nečega, a to je najčešće ljudski život odnosno ljudsko postojanje.⁵⁶ Legende su bliske predajama po pojavi fantastičnih elemenata koji se isprepliću sa svakodnevnim životom ali često govore o životima svetaca i čudima koja se vezuju za svece. Zbog toga obilježja legende izazivaju skrušenost i vjeru u istinitost svetačkih čuda. Pročavajući usmenu prozu Makarskog primorja zabilježila sam najveći broj predaja i legendi.

U usmenom kazivanju ponekad je teško jasno odrediti proznu vrstu jer se neki elementi poput fantastičnih, pojavljuju u različitim vrstama proznih tekstova. Usmene priče najčešće su se kazivale djeci i to navečer uz ognjište, u obiteljskom i prijateljskom okruženju. Ponekad je uplitanje fantastičnih elemenata (vukodlaci, orbo, vještice) u priče iz svakodnevnog života bilo s namjerom plašenja djece da se ne bi pretjerano udaljavala od sigurnosti svoga doma. Djeca su pomno slušala kazivače, a onda bi sutradan kazivala ostaloj djeci iz susjedstva što su čula.

⁵⁵ S. Botica. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995., 47.

⁵⁶ M. Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2007., 248-444.

4.3.1. PRIPOVIJETKE

LUCE BREKUJA

“Brat i sestra iz jedne makarske obitelji svaki su dan odlazili na mletačku česmu natočiti vode gostarice. I tog zimskog dana krenuli su s glinenim sudima na vodu. Brat je bio zaigran i nestašan te počeo zadirivati žene okupljene pred česmom. Jedna od njih nije mu to oprostila. Nakon što joj je razbio glineni sud, Luce zvana Brekuja pred svima ga je prisutnima proklela i najavila da će ga kazniti istu večer prije nego usne. Djeca su se vratila kući (negdje oko Plišćevca) i zaboravila na događaj. Vrijeme počinka je došlo, a maleni je čim je legao u postelju upao u groznicu tresući se i znojeći se. Zabrinuta majka pokušala je sve što je mogla: stavljala je obloge od kvasine, vode, rakije, poslala po likarušu, ova bacala u krštenu vodu žar iz komina te ga time kadila. Prelazili su po tijelu blagoslovljenom maslinom od posljednje Cvjetnice, molili i doticali ga moćima blaženog Bijankovića, ali je dijete upadalo u sve veću groznicu. Bulazneći i buncajući spominjao je neprestano brekuju koja je došla po njega. sestra je znala o čemu se radi ali je preplašena šutjela. “Majko ubij brekujuuu...!!” vapilo je dijete, no niko ga nije razumio. Vidjevši da je kraj blizu, majka pošalje po svećenika kumu djeteta koja je među ostalima bila tu. Ova je brzo krenula po njega, ali se ubrzo i vratila. “Ošo je ispovidit jednu dušu koja odlazi na oni svit!” kazao joj je remeta, “čim joj da sakramente doć će do maloga”. I sljedeća je ura protjecala u djetetovu bulažnjenju o brekuji i plaču prisutnih. Konačno majka pogledavši prema uljanici ugleda poveliku brekuju kako zuji, uzme štacu i krene je ubiti. Po ure je trajalo to hvatanje mušice. Kad ju je konačno uspjela ubiti sa kampanela je odzvonilo 11 sati. U istom trenutku dijete se, na čuđenje svih, diglo iz postelje posve zdravo i čilo. Do malo vremena došao je i svećenik. Odmah s vrata zapitao je: “Koja duša ovdje triba okripu popudbenu?”. majka je ispričala sve što se dogodilo upitavši: “ Naš je malešni dobro, a ko je noćas pratio?” Svećenik joj odgovori: “Luce, ona šta su je uvali Brekuja. Mučila se

dugo i privrćala po postelji i govorila: "Mali evo me po tebe", ali je onda ravno kad je batila jedanaesta ura pala nauznak ko da je neko štracon potegnio." Svi su se prikrstili, a dotad šutljiva sestra glasno je rekla: "Je, to je moja majka ubila." Brat je još dugo živio i dobio nadimak Ubimuva. Pet godina mu je žena na Sv. Lucu radala po jednu kćer, ali od straha nijednoj nije dao to ime, a česmi više nije pristupio.⁵⁷

Priča o Luci Brekuji zapisana je u gradu Makarska gdje se radnja priče i odvija. Opisan je jedan neobičan događaj u životu makarskog dječaka u kojem se isprepliće životni realizam i fikcija. Priča sadrži elemente komičnog i fantastičnog. Smrt brekuje iz priče ujedno je i smrt žene Luce koju su zvali Brekuja, a koja je proklela dječaka.

4.3.2. PREDAJE

Predaje, za razliku od pripovijetki, imaju konkretniju građu koja sadrži povijesne i zemljopisne podatke, imena naselja i gradova te imena istaknutih pojedinaca. Najčešće donose neobične susrete realnog i nadrealnog svijeta utkane u svakodnevnicu stanovnika nekog područja. Ono što je karakteristično za predaje je da kazivači često vjeruju ili su nekad vjerovali u istinitost iskaza i sadržaja predaje. Tematski ih možemo podijeliti na povijesne, mitološke, demonološke, etiološke, eshatološke i pričanja iz života. No, ponekad je jako teško jednoznačno odrediti kojoj tematskoj vrsti pripada neka predaja jer se u njoj isprepliću elementi različitih tematskih vrsta. Kazivanje predaja sažeto je i poprilično realno, usmjereno na prenošenje stvarnosti doživljaja u koji se vjeruje.⁵⁸

⁵⁷ Kazivačice: Mare Prodanova Kumaprova, Milka Srzić rođ. Andrijašević i Đani Riboli, zapisao Marino Srzić.

⁵⁸ Maja Bošković-Stulli: *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug, 1993., 7- 44.

U nastavku rada donosim nekoliko zapisa povijesnih, demonoloških, mitoloških i etioloških predaja te pričanja iz života.

BISKUP NIKOLA BJANKOVIĆ I NJEGOVA PAPUČA

”Biskup Nikola Bjanković godinama je sidio na prijestolju biskupa Makarske i njezinoga virnoga puka. Činio je dobro svima, posebno sirotima i gladnima. Često je putovao u druge dijelove svoje biskupije koja je onda bila velika. U njegovu moć virovali su i oni druge vire. Na svojim hodočašćima radio je velika čuda, primjerice ozdravljao je bolesne i opsjednute i za svakoga imao lipu rič. Makarani i stanovnici sela oko nje volili su svoga biskupa, ali tadašnji puk bio je sklon berekinadama kao i ovaj današnji. Posli jednog od svojih pohoda u Bosnu biskup se umoran vratio s puta do svoje katedrale Sv.Marka koju je sam počeo i graditi. Tu je malo pridahnio na putu do doma i izuo svoje papuče. Zadrinavši je usnuo nešto ružno i naglo se prenio. Tada ugleda da mu jedna iz Rima darovana papuča nedostaje. Nastade prava pometnja. Biskup je bio idit i naredio svojim slugama da prigledaju svaki kantun u gradu... Vrtili su se oko česme koju je sagradio providur Balbi, po svim kalama i kantunima tadašnje male Makarske, po mandračima i sikama Osejave i po groblju na Sv.Petra, ali papuče nigdi. Biskup je bio sve žalosniji bisniji. Pozvao je priko mise puk da mu vrati papuču, ali se ona nigdi i nikad nije našla. Po makarskim kalama i konobama počele su se pričat svakakve čakule... Jedni su govorili da je sam vrag ukrao biskupovu obuću ne bi li mu se osvetio je šta je toliko puka priveo na kršćanstvo, drugi da se radi o lopovima sa nekog od otoka ispid Makarske ili Mletaka, a bilo je i priča kako mu je sam kapelan ukra papuču ne bi li se domoga njegovog biskupskog prijestolja. Godine su prolazile, a papuče nigdje. Samo je jednom stara Mare iz Kotišne skoro pa uspila riješit mirakul koji se dogodio. Dok je prela kudiju ispred svoje kuće, doša joj je jedan stranac i molio je vode. Mare, idita što je ometa u poslu, ga nije tila poslužit.

Onda joj je ponudio: "Evo ti kuma nešto vridno pa me napoji." i onda joj je, kune se Mare, pokaza papuču. Mare se prikrstila i pobigla u kuću, a on je nestao kao da ga nikad nije bilo. Na mistu di joj je pokaza papuču otvorila se istog časa velika voda, pravi blagoslov za sve seljane, koja i danas teče na "Vrbici". Bjanković se onda odljutio znajući da je njegova papuča žrtvovana da bi njegovim virnicima bilo bolje. Zli jezici su drugačije pričali ali ovo je prava istina.

Biskup je svoj puk ubrzo nagradio i sa jednim crkvenim zakonom koji se štovao tada jedino u gradu i selima oko njega. Znajući da njegov puk voli dobro izist i popit, zabalat i provešelit se, korizma - vrime pokore i tišine, najteže im je padala. Zato im je u jednu nediju u to "vrime od pokore" dozvolio da se malo opuste. Tako je jedna nedilja prozvana "*kavalkinom*", balom koji bi prikinio korizmu na jedan dan. Makarani mu to nikad nisu zaboravili... Vrime je prolazilo i biskup je bio sve stariji i bolesniji. Došlo je vrime kad triba partit na oni svit. Cili puk iz Primorja, Krajine i otoka slio se u grad ispratit svog biskupa. Svi su ga željeli dotaknut i imat bar dio njegova ruha, pa su ga morali za vrijeme bdijenja i karmina čuvati stražari, da mu se tilo ne obeščasti. Umorni i neispavani stražari su na tren zaspali na šimatorju prid crkvon, a onda se naglo probudili od nekih šumova i čudne svitlosti... Kad su ušli u crkvu imali su šta i vidit, cila četa nepoznatih i blidih ljudi, ko da su došli sa onoga svita odalo je oko olatara... Učinilo in se da nose sviće i kandila, ali to su na njihov užas bili njihovu gorući palčevi na ruci. Pobigli su glavon bez obzira, krsteći se i zazivajući na pomoć sve svece, a posebno Klementa čije je moći biskup pribavio u grad. Bacili su još u straju oko na tilo biskupovo i jedan je ugledao na njegovim nogama obadvi papuče. Tako se priča o ukradenoj papuču zaokružila. Biskupov je sprovod okupio silan puk od svih krajeva, dolazili su oni tako godinama u Makarsku, dat svome biskupu čast i moliti na njegovu grobu koji se i danas nalazi iza glavnog oltara i na kojem piše "Ovdje leži biskup Bjanković-

prah, pepeo i ništa." To je tio skromni biskup da mu stoji na ploči i tako je uklesano. Na dan njegove smrti stotinama su se godina ljudi sastajali, prodavali i kupovali, pa je tako i nastala fjera sv. Lovre jer je biskup na onaj svit otišao baš tog dana...⁵⁹

Predaja o biskupu Nikoli Bijaknoviću zapisana je u gradu Makarska u kojem je smještena i radnja ove predaje. Naime, istaknuti biskup imenovan je 1695. godine makarskim biskupom, a za života se istaknuo svojim humanitarnim radom te promicanjem kulture i obrazovanja. Biskup je bio cijenjen i omiljen, ne samo među makarskim stanovništvom, već i među stanovništvom šire okolice. Jedno vrijeme služio je kao vojni kapelan i prisustvovao oslobađanju Sinja i Neretve od dominacije Turaka. U povijesnim predajama sučuvane su uspomene na davno minula vremena ali treba uzeti u obzir činjenicu da se takve predaje mijenjaju s kazivačem koji ih govori. S obzirom da ova predaja govori o istaknutom biskupu možemo je tematski svrstati u povijesne predaje. No, u predaji se nalaze i neki elementi fantastičnog i čudesnog svijeta poput misterioznog nestanka papuče i događaja vezanih uz njen pronalazak te sablazne procesije nepoznatih ljudi oko Bijankovićeve odra.

Sličan motiv neobičnih utvara u procesiji koje nose zapaljene košćice u rukama javlja se i u usmenim predajama iz Baške Vode i Basta. Kazivačica Ankica Jurišić ispričala je po sjećanju događaje koje je slušala u mladosti od svojih starijih.

Barba Mijo bi kuva kasno naveče živini i sidio na onom učelku između Radine kuće i one male kućice i bila su ponoća i on je oko velike crkve u Bastu

⁵⁹ Po sjećanju iz kazivanja Milke Srzić, Tone Srzić, sestara Ribičić i Mirke Tavre zapisao Marino Srzić

*vidio procesiju. Velika procesija sa svićama u ruci i to je trajalo i trajalo. I na jednon je nestalo toga. I on je sutra kaživa momu ćaći da je to vidio.*⁶⁰

*A pokojni Šebo je bio remeta. Onda se noću kad bi bilo nevrime išlo na crkvu zvonit da stane ona nevera da ne ubije krupa grožđe i tako to. I on je kaživa da je naiša na to, kad ljudi oko crkve odaju sa svićan u ruci ali vidio je samo svak nosi po jednu košćicu koja gori. I onda je to nestalo.*⁶¹

VILE

U mnogim mitskim predajama pojavljuju se vile, djevojke izrazite ljepote kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć. U nekim pričama one su zavodile junake, u drugima su pomagale bolesne i stare, u trećima pak su pomagale siromašnim djevojkama u pripremama za udaju. U pričama Makarskog primorja spominju se crne i bijele vile. Bijele vile branile su ljude, dok su ih crne vile napadale. Narod ih je opisivao kao plavokose ljepotice u dugim bijelim ili plavim haljinama.⁶² U predajama Makarskog primorja one su se skrivale u pećinama na biokovskim padinama (*Gradina, Vilinska spilja, Vilenjača*). U nekim pričama one su mlade neudane djevojke karakteristične ljepote, u drugim pričama polovica lica im je ljudska, a polovica životinjska, dok su u trećim pričama to djevojke koje su imale jednu magareću nogu i mogućnost poprimanja različitih ljudskih oblika. Vile se spominju i u predajama drugih krajeva Hrvatske, npr. u Istri i Slavoniji, ali i u susjednoj Bosni i Hercegovini.

⁶⁰ Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (kolovoz 2015.)

⁶¹ Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (kolovoz 2015.)

⁶² M. Dragić. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu; HKD Napredak Sarajevo, 2005., 32.

Kad bi se ko dica skupili navečer oko komina ćaća bi nan priča priče a mi ga svi pozorno slušali. Često bi se u tim pričama našle vile il vukodlaci, a mi bi u to sve povirovali. Priča nan je da su ljudi po Biokovu u špiljama nalazili njihove zlatne vlasi kose ili haljine ili kakve tragove. Na Biokovu se i jedna špilja zove Vilenjača. Vile su mlade djevojke dugih plavih kosa i plavih očiju, samo doli na nogama imaju magareća stopala. Govorilo se da se njiovoj lipoti ne može odoliti. Kad bi srele mladića zamolile bi ga da im splete kose a kad bi on to napravio darivale bi ga i on bi bio s njima par dana, a kad bi se vratio nije smio tri dana kazat di je bio. Još su nan pričali da vile noću uđu u staju i kobilama i konjima spletu grivu, pa ujutro vlasnik nađe konja svog oznojnog i nervoznog zbog toga.⁶³

U usmenim predajama vile su potpuna suprotnost zločestim vješticama, morama i vukodlacima. Naše predaje kažu da su vile imale jednu magareću ili kozju nogu i da su zlo činile samo ako bi netko odao tu njihovu tajnu.

“Ako ko što vilan učini neće mu bit zaludu. Davno je, kažu, neki mali Kraljev'ć odia iz Brda niz Prosik doma i nosija u mišiću mlika. Na Prosiku nađe dvi lipe divojke. Pitaju ga one, da in kaže šta nosi. Mali im kaže da nosi doma mlika. “A bi li nami malo da?” Mali jin dade , a one mu napuvaju mišurak i ništo mu metu u torbu. Još mu pripreliše, da u torbu ne zaviriva dok doma ne dođe. Kad mali doša povr kuća, ne da mu vrag mira, pa on zavirija u torbu kad u torbi lepušina ili ti listopadina; mali sve to istrese nasri' puta. Kad je doša doma, kaže on u kući svekoliko. Oni mu se u kući dostave, pa brže bolje otvoriše torbu, kad iz jednog roglja ispade cekin. Trči oni za umac, di je mali istresa lepušinu, ne bi li je našli, al ne nađoše ni lista. Eto ti ga tute! Da je mali kojon srićon posluša vile, pa ne zaviriva do kuće, bija bi donija po torbe cekina i učinija bi se čestit.”⁶⁴

⁶³ Ankica Jurišić, rođ.Matijašević (lipanj 2013.)

⁶⁴ S. Banović. „Vjeronja (Zaostrog u Dalmaciji)”, u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, (1928): 52-65.

Vile su cure neudane, iđu noću i odaju po planini. Barba Mijo je gleda ovce ondeput kamenoloma i vidi Zoranovu babu Katu di prede kudiju gori za jednin kukon. Ona sidi u suknji dugoj i prede. I on je zove: "Kate, moje ovce su vamo, ako koja ostane mrakni na nju da iđu sve zajedno strmo." I ništa ona prede kudiju. On dođe kući kad Kate isprid kuće.⁶⁵

Mitske predaje specifične su po tome što ih se tako vješto smješta u domaću prošlost i lokalitete, a mitska bića i događaji miješaju se s domaćim stanovništvom i njegovim svakodnevnim poslovima i životnim navikama.

VUKODLACI

U pučkom vjerovanju vukodlak je opisan kao dlakavo životinjsko stvorenje koje ima sposobnost poprimanja različitih životinjskih oblika. Obično se u predajama pojavljuje noću, na raskrižjima puteva gdje presreće putnike.

Predaje o vukodlacima govore o mrtvacima koji su se četrdesetak dana nakon smrti ustajali iz groba. To su bili ljudi koji su za života činili teške grijeha. U narodu se govori da su se pojavljivali u obliku mješine vina ako su za života bili pijanice, a inače u obliku mješine pune vode. Kad bi ih se probolo glogovim kolcem, nestajali su.⁶⁶

"Kad rđav čovik umre, dođe vrag k njemu u greb, pa ga uvati za uši i zguli š njega bekinu. Unda on uđe u nju pa obija po svitu i plaši kršćenu čeljad. Vukozlačina najvoli plašit po raskrsnican, guvnima, oko greba, gradina, zidina i mostova, oko jametina i potočina, a drago mu je uvuć se i u dračedinu, plot oli kupinu. Kad čovik po noći tudakerak prolazi, on iskoči iz plota oli kupino, ol se stvori na raskršću, zgrabi čovika i satare ga (...) Kažu da je najbolje, ka te sritne,

⁶⁵ Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

⁶⁶ M. Dragić. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2008., 440.

skočit u vinograd oli u malsine, jer on unda neće za čejadeton, jerbo je od loze sveta krv, a od masline sveto uje.”⁶⁷

”Pripovidala mi je pokojna mater kako je bia jedan mali u Gungićevi u Šuškovoj maloj. Bija je malušan, dite od četiri, pet godina. Pak iša za materon kad je išla po vodu na Goniča Selo. I unda dite išlo prema vodi, ali nije išlo vamo di je voda, nego na zapad. I našlo oputinu pa iščo so ton oputinon, sašlo nistrmo niz Vrljušu, pa išlo put Porta. I uvatija ga mrak. Oni ga tražili po konšiluku al nema ga nigdi. A dite došlo taman di se strmo okreće iz Sela prema grobju, kraj Mrtaškoga puta. Unde imade na putu jedna smrča. I da si ti proša tute liti ili zimi, iz te smrče uvik izliče brekuja. Tute su uvik prija odlazili iz Gornjega primorja,ka bi na noge odili u Makarsku, iz Makarske. A to je dite došlo dotle i tute zaspalo. I Primorci odili iz Makarske, pa zakasnili. A dite se probudilo, vidilo da je mrak pa plakalo. A oni mislili da je to vukozlak, kako je doli blizu bilo grobje sv. Tekle. Nisu se nadala da bi tute moglo bit dite. Pa su dite tute ubili, proboli ga nožen. A oni gore dite tražili, priobašli svu Šuškovu malu, i po vodi i svugdi. I najpotla su ga tute našli mrtva.”⁶⁸

Slična priča zabilježena je i od kazivačice iz Baške Vode:

*Jednom neka žena bila u šumi na Biokovu i dite s njon. I dite se nekako izgubilo, a već pa mrak i nije ga mogla nać, a ono kako je bilo malo nije se znalo samo vratit. Tu večer baš tuda prolazila neka mladost i čuli dite kako plače al su mislili da je vukodlak jer in je ditetov plač nalikova na neko zavijanje i kako su se pripali pobigli glavon bez obzira i sutra svima ispričali da su u šumi vidili vukodlaka.*⁶⁹

⁶⁷ S. Šunde. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001., 216.

⁶⁸ S. Šunde . *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001., 88.

⁶⁹ Kazivačica: Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

ORBO (MAČIĆ)

Mitsko biće koje se obično pojavljuje samo noći i presreće putnike naziva se orbo. Orbo ima oblik nakazne životinje: crnog ovna, psa ili magarca. U pučkom vjerovanju to je nakazno čudovište koje noću plaši i muči putnike tako što ih navede ili prisili da ga uzjašu, a onda ih cijelu noć nosi po planinama i obroncima.

Plašili su nas da postoji jedan crni orbo koji noću izlazi i prati ljude i da ne smimo sami noću lunjat okolo. Taj orbo je ko pas ili ko magarac i kad vidi nekoga samog, približi mu se prati ga, onda se učini u malo milo magare i dođe ti blizu pa ti misliš da je dobroćudan i sidneš na njega, a on te onda nosi sve brže i brže. Ne da ti sić s njega i muči te cilu noć po planini, obrnoncima, livadama i kad dođe do jednog kuka tu te zbací.⁷⁰

VJEŠTICE

Vještice, more ili štrige su demonološka bića koje su sklopile savez s vragom. Vjerovalo se da su one njemu prodale dušu, a zauzvrat od vruga dobile natprirodne moći. U narodnim predajama vještice se opisuju kao žene odjevene u crnu odjeću, velikog nosa, s grbom na leđima, a često ih se zamišlja i kako lete na metli. Imale su nadnaravne moći, bacale uroke, jele djecu i ulazile kroz ključanice.

Vištice su žene koje su uvijek bile u crno, odale su u dugin širokin suknjama i obično su se noću negdi šuljale. Mogle su te učarat pa su nan govorili da ako vidiš nešto sumnjivo prikrstiš se tri puta i tri puta prikrižiš put isprid sebe i onda ti niko ne može ništa. Mi bi se uvijek kad smo izašli iz kuće prikrstili i pomolili.⁷¹

⁷⁰ Kazivačica: Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

⁷¹ Kazivačica: Ankica Jurišić, rođ. Matijašević (lipanj 2013.)

U navedenim predajama spominju se susreti s nadnaravnim bićima (vukodlaci, vještice, orbo) pa tematski pripadaju demonološkim predajama. Predaje ovog tipa, u kojima se spominje neko nadnaravno biće, zabilježene su u svim mjestima Makarskog primorja. Neke od predaja su jako slične, a razlikuju se samo u imenima glavnih likova i lokalitetu na kojem se radnja odvija. Predaje su se često kazivale djeci kako bi ih se uplašilo i spriječilo od lutanja po nepoznatom terenu. Ljudi su znatiželjna bića u čijoj je prirodi potraga za odgovorima na različita pitanja. Ne znajući kako objasniti neke pojave ili događaje ljudi su često posezali za objašnjenjima u vidu nadnaravnih sila i bića. Ovakve predaje nisu zabilježene samo u području Makarskog primorja, već se kazuju gotovo u cijeloj Hrvatskoj (Dalmatinska zagora, Split, Trogir, Brač, Korčula, Lika, Istra).⁷²

HRABROST

“Jedne večeri u selu sastalo se oće društvo podgorskih mladića, pa se razgovaralo o plašilima, vukozlacima, mačićima, groblju i o tome je li to stvarnost ili su stari sve izmislili da bi uplašili mlade. Tako se u priči našao i jedan cvijet, za koji su govorili da je bio poseban i da je rastao samo na Sutikli. Jedan se od mladića okladio da će odmah tu noć otići na Sutiklu, ubrati cvijet i donijeti ga kao dokaz da je, kao najhrabriji među njima, na groblju doista i bio. Kada je došao do groblja, ulazna su reštela (visoka željezna rešetkasta vrata, sa šiljcima na vrhu) bila, dakako, zatvorena. Popeo se preko reštela, ušao na groblje, pronašao cvijet i ubrao ga. Međutim, kada se ponovno popeo na reštela, kako bi izišao iz groblja, zapela mu je jaketa za šiljak od reštela i nije se nikako mogao osloboditi. Pošto ga dugo nije bilo, njegovi prijatelji bili su zabrinuti, ali se nisu usudili ići tražiti ga noću, nego tek sutradan ujutro. Našli su ga na

⁷² M. Dragić. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2008., 436-439.

reštelima kako mrtav visi na šiljku. Protumačili su to na svoj način: *Biće ga koji mrtac pozeta za sobom doli, šoto, a on se uspeja na reštela za uteć, pa zapeja i osta.*⁷³

Predaja je zapisana u Podgori gdje se nalazi rt Sutikla na kojem je groblje. Tematski ovu predaju možemo svrstati u pričanja iz života. Opisuje se jedan neobičan događaj iz svakodnevnog života te nagađanja ljudi o razlozima nesretnog završetka. Mladići su na početku samog kazivanja razgovarali o nadnaravnim pojavama poput vukodlaca, maćića i mrtvaca koji ustaju iz grobova pa su pod dojmom tih priča i objasnili sudbinu nesretnog mladića.

KAKO JE BAŠKA VODA DOBILA IME

*Baška voda ime je dobila po izvoru vode, po potoku koji je teka sredinom mista i na kojem se nekad odvija život. Žene su prale robu, a dica se igrala. Upravo zbog čistoće te vode opisane ričima baška, čista, misto je dobilo ime.*⁷⁴

Posljednja predaja koju sam zapisala govori o tome kako je mjesto Baška Voda dobilo ime pa tematski pripada etiološkim predajama. Etiološke predaje najčešće objašnjavaju podrijetlo nastanka naziva gradova, mjesta, prezimena, rijeka, jezera te nastanak različitih pojava koje nas svakodnevno okružuju.

⁷³ Smiljana, Šunde. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001.,84.

⁷⁴ Kazivačica: Ankica Jurišić, rođ.Matijašević (kolovoz 2013.)

4.3.3. LEGENDE

Treću vrstu usmenih priča u ovom radu čine legende. Legende su bliske predajama po pojavljivanju fantastičnih i čudesnih elemenata koji se miješaju s elementima svakodnevnog života. Najčešće govore o životima svetaca i mirakulima koji se vezuju za njih. No, legende mogu govoriti i o nastanku nekog mjesta ili objašnjavati postanak nekog mjesta. U Makarskom primorju zabilježila sam najviše legendi vezanih za živote svetaca ali i jednu o mitskom gradu Pelegrinu koji je zbog kletve potonuo pod more.

LEGENDA O PELEGRINU

Mi smo ko dica često slušali legendu o izgubljenom gradu Pelegrinu ili Pegunciu. To se najčešće pričalo u Brelima di smo išli u školu. Grad Pelegrin navodno se proteza od Baškog Polja do Vrulje i negdi do pola Bračkog kanala. Nekad davno grad je uklet i potonio je pod more. Govorilo se da se svake godine za Božić događa nešto neobično kod Vrulje. Naime, u ponoć izroni kočija koju vuku lipi bijeli konji, a na kočiji se voze princ i princeza. Onaj ko se nađe tamo treba bi uskočit u kočiju i dodat im uzde konja kako bi grad izronio iz mora i vratio se u nekadašnji položaj.⁷⁵

Legenda o izgubljenom gradu Pelegrinu poznata je među mještanima Brele i Baške vode, a danas se po njemu naziva i rt na zapadnom dijelu Brele. Mnoge legende i mitovi vezani za uvalu Vrulja te njena prirodna ljepota već mogo vremena privlače brojne posjetitelje.

⁷⁵ Kazivač Čedomir Jurišić (rujan 2015.)

LEGENDA O SVETOM NIKOLI - ZAŠTITNIKU BAŠKE VODE

*Iz Baške Vode poteklo je puno pomoraca, upravo po tome je i poznata. U ono staro doba, svaka kuća imala je brod, kaić, braceru jer je to bio osnovni način za preživiti. Judi su brodicama išli na Brač i Hvar i trgovali. More je bilo puno važno za život tada. Razmjenjivala se roba, vatala riba i nosila prodat. Kasnije kad se misto razvilo puno je muških članova obitelji išlo navigavat na brod, a žene su čekale muževe i sinove kući i molile se za njih. Jedne zime je mornare uvatila nevera, digli su se veliki valovi, spustila se magla i nije se ništa vidilo. Nisu mogli ni naprid ni nazad i jedino šta in je bilo ostalo je molit se. Tako su oni zazvali sv. Nikolu i zavjetovali mu se da će mu dignit crkvu ako ih spasi. I bome su se spasili i čim su došli pokrenuli su gradnju crkve da ispune svoj zavjet. Tako je sv. Nikola posta zaštitnik Baške Vode.*⁷⁶

LEGENDA O SVETOJ TEKLI U POGODRI

"Hvarskim je kanalom plovio stari jedrenjak, na kojem je vladala velika žalost. Kapetanu broda umrla je kći jedinica, djevojka od 14 godina, imenom Tekla. Po starome mornarskome običaju mrtvo je tijelo trebalo baciti u more, pa je kapetanova žalost bila još veća. Sazvao je posadu i zamolio za dopuštenje da kćer pokopa na kopnu, na mjestu koje sam odabere. Tako doplove do punte, danas zvane Sutikla, i njemu se učini da vidikonturu broda: istočni dio nalikovao je na krmu, a zapadni na pramac. Nekoliko visokih stabala dizalo se na panti i podsjećalo na jarbole. Kapetan zaustavi jedrenjak i na tome mjestu pokopa svoju Teklu. Na južnome dijelu počiva djevojka Tekla."⁷⁷

⁷⁶ Kazivačica: Ankica Jurišić rođena Matijašević (srpanj 201.)

⁷⁷ S. Šunde. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001., 78.

ANDEO I SV. TEKLA

U ovoj verziji legende o sv. Tekli spomnje se tročlana obitelj. Otac je bio kapetan i plovio morima dok su ga supruga i kćer čekale doma. Jednog dana žena se razbolila i umrla, a kćer ostala sama. Otac ju nije želio ostaviti samu doma pa je poveo sa sobom na brod. No, nakon nekog vremena i kćer se razbolila i umrla. Jedne večeri žalosnome ocu u snu se javio anđeo i rekao mu da potraži dio kopna koji nalikuje na brod te da tamo pokopa kćer jedinicu. Nakon duge plovidbe kapetan je u Podgori naišao na mjesto koje bi odgovaralo njegovoj želji i tu je pokopao kćer. Otada se to mjesto naziva Punta sv. Tekle.⁷⁸

UTOPLJENICI

Malim brodom je iz Podgore prema Hvaru isplovilo desetero Podgorana. Prema pripovijedanju, na Hvaru su oko Bogomolje, Bristave i Plama ostali kratko, jedan ili dva dana. Ondje su suhu i laganu travu, s još nešto drva, ukrcali na brod i uputili se prema Podgori. Kada su došli do sredine Konala, okrenulo je veliko nevrijeme. Bojali su se da će se utopiti, pa su svi zdušno i vrlo glasno počeli moliti za spas - i Boga i Gospu i sv. Vicenca (zaštitnik Podgore) i osobito sv. Teklu, čija im je crkva bila najbliža, budući da je Punta sv. Tekle, s crkvom i grobljem, najistaknutiji dio kopna u more u tome dijelu Primorja. *Sveta Teklo, spasi nas! Sveta Teklo, platićemo ti misu! Sveta Teklo učini da dođemo živi do tebe, platićemo ti misu. Samo nas spasi, samo nam pomози i spasi nas!*- vapijali su i zapomagali. Na obali su se skupili ljudi, gledaju njihovu borbu s morem i vjetrom, dozivaju i čuju se glasovi. I gotovo odjednom prestane nevrijeme, umiri se more. Kad su dospjeli blizu žala podno groblja sv. Tekle - da im je preostalo samo još iskočiti iz broda, rekoše:

⁷⁸ S. Šunde. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001., 78-79.

Sveta Teklo

di si došla – tu i pribivaj,

što si našla – to uživaj,

neš vidit ništa!

Odjednom, dogodilo se čudo, nebo se otvorilo, more se uzmišalo i nakostrušilo, kolunbar vitra odmakne ih od kraja, pa sve dalje i dalje. Borili su se, ponovno se pokušali dohvatiti kopna, zazivali Majku Božju i sv. Vicenca i sv. Teklu, ali vjetar i valovi odnosili su ih sve dalje, prema sredini Konala - i utopili su se.⁷⁹

Kao što je navedeno, legende najčešće govore o svecima i čudima koja se vezuju za njih. Često su to priče o zaštitnicima mjesta koji su pomogli mještanima u neprilikama i životnim nedaćama. Ova vrsta priča govori o dubokoj religioznosti i očuvanju vjerskih tradicijskih običaja u mnogim krajevima Hrvatske.

⁷⁹ S. Šunde. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001., 82.

5. ZAKLJUČAK

Ovim radom predstavljeni su običaji i usmeno stvaralaštvo Makarskog primorja. U Makarskom primorju godinama se njegovalo usmeno stvaralaštvo koje se kao i u drugim krajevima Hrvatske prenosilo s koljena na koljeno. Dio predaja zapisala sam prema kazivanju kazivača koji su se prisjetili svog djetinjstva i mladosti, odnosno vremena u kojem su slušali i učili razne priče, pjesme i igre.

Cilj ovog rada bio je prikupljanje što većeg broja primjera usmenoknjiževnog stvaralaštva u Makarskom primorju i njihova analiza. Za potrebe istraživanja proučavala sam časopise i zbornike te prikupljala kazivanja stanovnika ovog područja. Neka kazivanja zabilježila sam još prije nekoliko godina za vrijeme istraživanja potrebnog za pisanje završnog rada. Iako je u početku bilo teško potaknuti kazivače na razgovor o njihovom djetinjstvu i životnim prilikama tog doba, kasnije su se s radošću prisjećali i pričali sve što su čuli ili doživjeli. Dio iskaza sam zapisivala, a dio snimala te kasnije transkribirala. Pokušala sam zabilježiti što više usmenoknjiževne građe te usporediti zapise kazivača iz nekoliko mjesta. Proučavanjem prikupljenog usmenoknjiževnog stvaralaštva možemo potvrditi prisutnost gotovo svih proznih i poetskih književnih oblika. Ipak, valja naglasiti da je u radu prikupljeno najviše proznih oblika različitih tematskih vrsta. Neke predaje kazivale su se u većini mjesta ali u nešto modificiranom obliku, ovisno o sposobnostima i kreativnosti samog kazivača. Terenskim istraživanjem i prikupljanjem usmenoknjiževnih zapisa Makarskog primorja mnogo doznajemo o nekadašnjem životu, životnim okolnostima i običajima stanovništva. Upravo je u običajima i usmenom stvaralaštvu sačuvana istinska tradicijska vrijednost naše kulture

U prvom dijelu rada prikazala sam običaje vezane za svakodnevni život ljudi, poput običaja vezanih za rođenje djeteta, vjenčanje, smrt te blagdane.

Osim toga, u prvom dijelu prikazan je izgled makarske narodne nošnje na temelju materijalnog inventara s prijelaza devetnaestog u dvadeseto stoljeće jer nijedan komplet muške ili ženske nošnje nije u cijelosti sačuvan. Nadalje, prikazan je i tradicionalni izgled dalmatinske kuće te starinske igre Makarskog primorja. Proučavanjem prikupljene građe možemo zaključiti da su godine provedene pod različitim vladarima ostavile traga na životnim običajima stanovništva. Utjecaj drugih naroda vidljiv je u nekim životnim prigodama, nekadašnjem načinu odijevanja i temama usmenoknjiževnog stvaralaštva. Zanimljiva je činjenica da veliki dio narodnih običaja i starinskih igara mlađe generacije uopće ne poznaju. Dio običaja se potpuno izgubio, a dio se i danas čuva u modificiranoj varijanti. Živimo u svijetu u kojem čovjek sve više ovisi o medijima koji ga okružuju i olakšavaju mu život, ali ga istovremeno udaljavaju od pravih životnih vrijednosti. Upravo zato pokušala sam prikazati i na taj način očuvati od zaborava bar dio tradicije Makarskog primorja.

U drugom dijelu rada prikazano je usmeno stvaralaštvo Makarskog primorja koje se kao i u drugim krajevima dijeli na usmenoknjiževnu poeziju i usmenoknjiževnu prozu. U devetnaestom stoljeću, za vrijeme ilirskog pokreta, usmeno stvaralaštvo počelo se prikupljati diljem Hrvatske, pa tako i u Makarskom primorju. Kao sakupljači narodnog stvaralaštva u ovom kraju istakli su se fra Andrija Kačić Miošić, don Mihovil Pavlinović i Stjepan Banović.

Usmenoknjiževna poezija dijeli se na lirske usmene pjesme i epske usmene pjesme. Usmenu liriku tematski dijelimo na ljubavnu, domojubnu, religioznu, socijalnu, pejzažnu i misaonu. U Makarskom primorju najzastupljeniji su motivi mora i ljubavi. Romance i balade pjevale su o zaljubljenosti, sreći i ljubavnom ushitu dok su balade, elegije i tužbalice izražavale tugu i životne teškoće. Lirske usmene pjesme odlikuju se kratkoćom i jednostavnošću, a prate gotovo sve prilike svakodnevnog života. Najčešće su ljubavne tematike, a pjevale su se za vrijeme čuvanja stoke, obrađivanja zemlje,

branja maslina, lovljenja ribe te raznih okupljanja i druženja. U radu sam prikazala i zapise nekih kolendarskih i molitvenih pjesama. Kolendarske pjesme poznate su i u drugim krajevima Hrvatske, a izvodile su se u nekoliko dijelova. Prvi dio izvodio se pred vratima kuće, a ostala dva u domu domaćina. Ove pjesme strukturom su slične zdravicama, a izražavaju dobre želje domaćinima te se odlikuju veselim i živim ritmom. Epske usmene pjesme najčešće opisuju junake (Mihovila Tomića, Ivana Senjanina i Iliju Primorca) i njihove junačke pothvate. Karakteristike epske poezije su brojne epizode i opisi koji usporavaju narativni tijek te velik broj likova i događaja. S obzirom na dugogodišnju vlast Turaka na ovom području (gotovo dva stoljeća) ne čudi činjenica da epske pjesme najčešće govore o odnosu našeg naroda s Turcima. U radu sam prikazala zapis pjesme *Zaostroška Hasanaginica* koja je šesnaesta varijanta Fortisove *Hasanaginice*.

Usmenoknjiževna proza u radu podijeljena je na pripovijetke, predaje i legende. Najzastupljeniji oblik su predaje koje mogu biti povijesne, etiološke, mitološke, demonološke te pričanja iz života. Fantastični elementi i bića pojavljuju se u predajama ali i u pripovijetkama i legendama. Ponekad je teško odrediti kojoj tematskoj vrsti predaja pripada jer se njihovi elementi isprepliću. Fantastična bića poput vila, vukodlaka i vještica javljaju se u brojnim pričama iz cijele Hrvatske i čine dio usmenoknjiževne tradicije naše zemlje. Jedna od karakteristika usmenih predaja je njihovo pretendiranje na istinost koja se očituje u samom iskazu predaje. One su sažete i pokušavaju što vjerodostojnije prenijeti određeni doživljaj. Predaje često sadrže imena lokaliteta ili likova koji su doživjeli neki događaj pa je sam iskaz usmjeren na prenošenje stvarnosti događaja u koji se vjeruje. Fantastične priče kazivale su se u svim mjestima ovog kraja i to najčešće djeci. Osim fantastičnih priča, raširene su i legende koje se često spominju u ovom poprilično religioznom kraju. Legende najčešće

govore o životima svetaca i njihovim čudima. U radu sam prikazala nekoliko legendi o sv. Tekli, sv. Nikoli te mitskom gradu Pelegrinu.

Na osnovi prikupljenih kazivanja i istraživanja literature možemo mnogo toga saznati o nekadašnjem životu ovdašnjeg stanovništva. Pogledamo li u povijest u kojoj je ovaj kraj bio pod različitim vlastima i režimima, možemo zaključiti da život naroda nije bio baš lagodan. Oslanjali su se na vlastite sposobnosti i znanje u svim elementima života. Stanovništvo se najčešće bavilo poljoprivredom, ribarstvom i trgovinom. Život je bio ispunjen mukotrpnim radom i osiguravanjem egzistencije ali se u svim uvjetima nastojala očuvati tradicija ovog kraja. Običaji i predaje prenosili su se s generacije na generaciju i tako čuvali najprije u obiteljskom krugu, a zatim prenosili dalje. Stanovništvo je bilo religiozno, molilo se zaštitnicima i poštivalo blagdanske običaje.

Kako središnji dio ovog rada čini istraživanje vezano za usmeno stvaralaštvo možemo zaključiti da su u makarskom usmenom stvaralaštvu prisutni gotovo svi prozni i poetski oblici. U usmenoj lirici dominiraju ljubavne pjesme, pjesme vezane za momački i djevojački život te pjesme s tematikom mora. Zanimljiva je prisutnost koledarskih pjesama koje su se izvodile u svim mjestima Makarskog primorja no u nešto drugačijim varijantama. Od proznih oblika u radu dominiraju usmene predaje različitih tematskih vrsta. Česta je pojava fantastičnih elemenata koji se miješaju sa stvarnosti svakodnevnog života.

Danas, duga i bogata tradicija usmene književnosti u Makarskom primorju, sve više nestaje u svakodnevnim životima mlađih generacija. Ovim radom pokušala sam prikazati i očuvati dio usmene tradicijske baštine Makarskog primorja.

6. SAŽETAK

Naslov rada: Usmena književnost i običaji Makarskog primorja / Oral Literature and Traditions of the Makarska Coast.

Tema ovog diplomskog rada odnosi se na svakodnevne životne običaje i usmeno stvaralaštvo Makarskog primorja koje se očuvalo prenošenjem s koljena na koljeno. Makarsko primorje smješteno je u podnožju planine Bikovo uz obalu Jadranskog mora, a zauzima prostor od Vrulje na istoku do Baćine na zapadu. Stanovništvo Makarskog primorja od davnina se bavilo obradom zemlje, stočarstvom, poljoprivredom i ribarstvom. Usmena književnost ovog kraja stvarala se i prenosila svakodnevno i pratila sve prilike čovjekova života.

Prvi dio rada donosi prikaz običaja vezanih za svakodnevni život ljudi. Prikazani su običaji vezani za rođenje djeteta, vjenčanje, smrt te blagdane. Osim toga, u prvom dijelu prikazan je izgled makarske narodne nošnje, tradicionalni izgled dalmatinske kuće te starinske igre Makarskog primorja.

U drugom dijelu rada prikazano je usmeno stvaralaštvo Makarskog primorja koje se kao i u drugim krajevima dijeli na usmenoknjiževnu poeziju i usmenoknjiževnu prozu. Dio rada koji se odnosi na usmeno stvaralaštvo Makarskog primorja ujedno čini i središnji dio ovog diplomskog rada. Nadalje, usmenoknjiževna poezija dijeli se na lirske usmene i epske usmene pjesme. U usmenoj lirici ovog kraja pretežito se pojavljuju motivi mora i ljubavi, a prate sve životne prilike i običaje. Pjesme najvedrijeg karaktera su šaljive pjesme i koledarske pjesme koje sam također prikazala u nastavku rada. Epsko usmeno pjesništvo najčešće opisuje junake i njihove junačke pothvate. Specifičnosti epske poezije su brojne epzode, velik broj likova i događaja te opširni opisi. Usmenoknjiževna proza u radu je podijeljena na pripovijetke, predaje i legende, a u Makarskom primorju najzastupljenije su predaje i legende. U radu sam

prikazala primjere povijesnih, etioloških, mitoloških i demonoloških predaja te pričanja iz života. Fantastični elementi i fantastična bića pojavljuju se u svim vrstama usmene proze. Legende također čine jednu od najzastupljenijih vrsta. One govore o svecima i čudima koja se vežu uz njihov život. Usmeno stvaralaštvo i običaji prikazani u radu svjedoče o nekadašnjem životu ovog područja. U pisanju rada korištena su i zapisana kazivanja stanovnika Makarskog primorja koji su se rado prisjetili minulih vremena, običaja te predaja koje su slušali u djetinjstvu.

7. KLJUČNE RIJEČI

Ključne riječi: usmena književnost, usmeno stvaralaštvo, lirske usmene pjesme, epske usmene pjesme, usmene priče, običaji, Makarsko primorje

8. LITERATURA:

- Alupović-Gjeldum, Dinka. „O nekim osobitostima tradicijskoga graditeljstva Makarskog primorja." *Ethnologica Dalmatica* 1 (1992): 151-160.
- Alupović-Gjeldum, Dinka. „O običajima životnog ciklusa u tradiciji gornjega Makarskoga Primorja." *Makarsko Primorje* 4 Makarska, (1999): 135-157.
- Banović, Stjepan. „Osvrt na moje sakupljanje narodnih pjesama u Zaostrugu, godine 1902. 1903 i 1960." u: *Zbornik za narodni život i običaje* XL (1962): 40-56.
- Banović, Stjepan. „Vjeronanja (Zaostrug u Dalmaciji)", u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. (1928): 185 -214.
- Bezić-Božanić, Nevenka. *Juditini dvori*. Split: Književni krug, 2001.
- Bezić-Božanić, Nevenka. „Muzičko scenski život u Makarskoj u XIX.stoljeću." *Dani hvarskog kazališta XIX.st*. Split (1979): 496-505.
- Bošković-Stulli, Maja (ur.). *Epske narodne pjesme II*. PSHK knj.25. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1964.
- Bošković-Stulli, Maja (ur.). *Narodne pripovijetke*. PSHK knj.26. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1963.
- Bošković-Stulli, Maja. *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug, 1993.
- Botica, Stipe. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Delorko, Olinko (ur.). *Epske narodne pjesme I*. PSHK knj. 24. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1964.
- Dragić, Marko. „Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata." *Ethnologica Dalmatica* 17 (2009): 5-32.

- Dragić Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu; HKD Napredak Sarajevo, 2005.
- Dragić, Marko. „Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, br. 1. (2008): 21-43.
- Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet u Splitu, 2008.
- Davor, Dukić. *Zmaj, junak, vila. Antologija usmene epike iz Dalmacije*. Split: Književni krug, 1992.
- Gareljčić, Tatijana. „Narodna nošnja Makarskog primorja.“ *Makarsko primorje 4 Makarska*, (1999): 93-131.
- Glavičić, Gracija. „Hrvatsko usmeno stvaralaštvo u Makarskom primorju.“ *Makarsko primorje 7 Makarska*, (2005): 279-304.
- Jurišić, Karlo. „Nazivi naselja Makarskog primorja“, *Makarski zbornik*, (1970) : 83- 103.
- Kačić – Peko, Petar. *Poviest okružja Makarskoga u Dalmaciji*. Zaostrog : Franjevački samostan ; Imotski : Matica hrvatska, 2003.
- Kaer, Petar. *Makarska i primorje*. Makarska: Matica hrvatska, 1996.
- Kekez, Josip. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Zagreb: Matica hrvatska, 1996.
- Kekez, Josip. Usmena književnost, u *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1998.
- Kunac, Ana. *Stare igre u Makarskoj i Primorju*. Makarska: Gradski muzej Makarska, 2007.
- Kunac, Ana. *Magare*. Makarska: Gradski muzej Makarska, 2009.
- Lirske narodne pjesme (priredio Olinko Delorko), PSHK knj.23. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.

- Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb: Golden marketing, 1995.
- Spajić- Vrkaš ,Vedrana. *Odrastanje u Tradicijskoj kulturi Hrvata- Tučepi*. Zagreb: Naklada MD , 1996.
- Šunde Smiljana. *Sutikla- crkve, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: Vlastita naklada, 2001.
- *Tučepski libar*, godišnjak za kulturu, godina I., broj1, Tučepi, 1999.

Popis kazivača:

Ankica Jurišić rođ. Matijašević, 1934., Bast

Čedomir Jurišić, 1955., Makarska

Marino Srzić, 1966., Makarska

Pera Čepić rođ. Beroš, 1930., Krvavica

9.PRILOZI

Popis slika:

Slika 1. Stećak iz Krvavice

Slika 2. Reljef plesača iz Zaostroga

Slika 3. Način i redosljed oblačenja ženske svečane nošnje

Slika 4. Način i redosljed oblačenja muške svečane nošnje

Zvučni prilozi:

Zapis 1. Kazivačica Pera Čepić rođ. Beroš, Opis stare kuće u Krvavici

Zapis 2. Kazivačica Pera Čepić rođ. Beroš, Stare igre- rokeli

Zapis 3. Kazivačica Ankica Jurišić rođ. Matijašević, Opis stare kuće u Bastu

Zapis 4. Kazivačica Ankica Jurišić rođ. Matijašević, Opis stare kuće u Baškoj Vodi

Zapis 5. Kazivačica Ankica Jurišić rođ. Matijašević, Predaja o neobičnim pojavama u Bastu

Zapis 6. Kazivačica Ankica Jurišić rođ. Matijašević, Predaje o vilama

Zapis 7. Kazivačica Ankica Jurišić rođ. Matijašević, Predaja o orbu

Zapis 8. Kazivačica Pera Čepić rođ. Beroš, Stećak iz Krvavice

Zapis 9. Kazivač Čedomir Jurišić, Kolendanje u Baškoj Vodi